

Speck Gyula

A német külpolitika hangsúlyváltásai – Németország fegyverexport-politikája 2013-2017 között

BEVEZETÉS

A tudományos értekezés tárgya Németország 2013-2017 közötti fegyverexport-politikája. A vizsgálat leginkább a harmadik Merkel-kormány alatt történt változásokra koncentrál, mialatt a német kül- és biztonságpolitika a korábbi évekhez képest jelentős változásokon ment keresztül, beleértve a fegyverexport-politikát is.

Az újraegyesült Németország kül-, biztonság- és védelempolitikájáról számos tudományos igényű munka született hazai és nemzetközi téren egyaránt, amelyek igyekeznek felmérni Németország növekvő nemzetközi szerepvállalását. Ennek a kutatási iránynak kevésbé látványos és kutatott, mégis a német védelempolitikának jelentős eleme a fegyverexport-politika változó dinamikája. Olyan tudományos igényű munka, mely a német fegyverexport változásait, aktuális jellemzőit vizsgálja, Magyarországon még nem született, ezzel figyelmen kívül hagyva a nemzetközi biztonsági környezet változásának egyik lényeges aspektusát. A fegyverexport-politika kutatása önmagában a biztonság- és védelempolitikai kutatásoknak egyik kevésbé kiaknázott területe, annak ellenére, hogy a nemzetközi szerepvállalás, a nagyhatalmiság egyik fontos eleme.

A téma több szempontból is aktuális. A fegyverexport-politika az utóbbi években folyamatos kritikák tárgya Németországban. A változó fegyverexport-politika nem csak a politikai pártok, hanem a civil társadalom részéről is heves kritikákat váltott ki. A kritikák tárgya a legtöbb esetben a Merkel-kormányok felelőtlennek ítélt fegyverexport-politikája, mely válságövezetekbe és olyan országokba is engedélyezett exportokat, melyekben az emberi jogok súlyosan sérülnek, ezzel szembe menve az Európai Unió, és különösen Németország által képviselt nyugati, liberális-demokratikus, emberi jogokat védő értékrenddel. A változó nemzetközi biztonsági környezet azonban arra kényszerítheti – a remélt gazdasági haszon pedig arra ösztönözheti – a német kormányokat, hogy a biztonságpolitikai érdekeket az általa képviselt értékrend fölé helyezze. A téma aktualitása tágabb kontextusban érzékelhető igazán: a nemzetközi politikai és tudományos

diskurzusban egyre többször merül fel, hogy Németországnak erőteljesebb nemzetközi szerepet kell magára öltenie, beleértve a NATO-szerepvállalást, illetve az európai védelmi együttműködést. Németország nemzetközi szerepvállalása várhatóan az elkövetkező években is az egyik legfontosabb külpolitikai kérdés lesz.¹ Másrészt a fegyverexport-politika szorosan kötődik napjaink másik legaktuálisabb kérdéséhez, az európai védelmi integrációhoz, amely elképzelhetetlen a német védelmi ipar szorosabb bevonása nélkül. Németország kül- és biztonságpolitikai hangsúlyváltásai lényeges orientációs pontot jelentenek a magyar kül- és biztonságpolitika számára is, lévén, hogy Németország Európa vezető hatalma. A téma kutatása hozzásegítheti a magyar szakpolitikuskokat az európai kontinentális, a német nemzeti és a német-magyar bilaterális kapcsolatok jobb megértéséhez.

Hipotézisünk a fent említett aktualitásoknak megfelelően a következő: Németország korábban szigorú fegyverexport-politikája lazulni látszik, mivel egyrészt hangsúlyváltás figyelhető meg a német külpolitikai szerepvállalásban és biztonságfelfogásban, másrészt a növekvő gazdaság miatt a hadiipar is erősebb nyomás alá helyezi a szövetségi kormányt.

A pályamunka célja, hogy átfogó képet nyújtson a 2013-2017 közötti német fegyverexport-politikáról, vagyis a stratégiai szint főbb irányait, változásait mutatja be. Az első három fejezetben áttekintjük a német fegyverexport-politika történeti hátterét, általános jellemzőit, valamint a fegyverexport ellenőrzésének rendszerét, mely által egy általános képet alkothatunk az ország fegyverexport-politikájáról. Ezt követően elemezzük a 2013-2017 közötti időszakot a főbb célországok és az exportált termékek szempontjából. Az ötödik fejezet a fegyverexport-politikát a kül- és biztonságpolitika kontextusába helyezi, ismertetve az állami és hadiipari érdekeket, valamint a fontosabb politikai vitákat. Lezárásképpen megvizsgáljuk a német fegyverexport-politika és a közös európai védelmi integráció kapcsolatát.

Mivel a fegyverexport rendkívül sokrétű téma, vizsgálatunkban nem kívánunk állást foglalni abban a kérdésben, hogy Németország hozzájárul-e helyi konfliktusok eskalációjához vagy sem.

Források

A dolgozat fegyverexportvizsgálata során döntő részben döntő részben a német és angol nyelven egyaránt nyilvánosan elérhető, a német Szövetségi Gazdasági és Energiaügyi

¹ A fokozott külpolitikai szerepvállalásról szóló diskurzus összefoglalását lásd: HETTYEY András: [Különutas kezdeményezések: fordulat a német külpolitikában?](#) [online], Nemzet és Biztonság 2015/1. szám, Forrás: nemzetesbiztonsag.hu [2018. 09. 04.], 52-54.

Minisztérium által évenként, illetve félévenként kiadott, a kormány hagyományos fegyverek exportpolitikájáról szóló jelentéseire támaszkodunk, mivel ezek az egyedüli megbízható hivatalos források. Másik forrásunk a Stockholmi Nemzetközi Béke Kutatóintézet (angol rövidítése SIPRI) adatbázisa (*SIPRI Arms Transfer Database*) és elemzései, amelyek részben a médiában megjelent vagy a piaci szereplők által közzétett adatokon alapulnak.

Az ellenőrzési rendszer vizsgálatánál szerepet kapnak a hivatalos kormányzati és uniós dokumentumok is. További fontos támpontokat nyújtanak az elsősorban német nyelven megjelent tudományos publikációk, melyeket a németországi fontosabb külpolitikával foglalkozó egyetemi kutatóintézetek (mint például a *Bundesakademie für Sicherheitspolitik*, vagy az *Institut für Sicherheitspolitik*) adtak ki. Egyes magyar nyelven született publikációk szintén hasznos kiegészítő információkkal szolgálnak a német politikai döntéshozatalról és a nemzetközi szerepvállalásáról. A tudományos igényű forrásokon kívül meg kell említeni a német internetes híroldalak témára vonatkozó híreit, melyek bár sokszor átfogó képet adnak, azonban felszínes értékeléseik miatt mélyebb elemzéseik megkérdőjelezhetők.

A dolgozatban szereplő valamennyi grafikon, ábra és táblázat saját készítésű.

Módszertan

A fegyverexport-politika vizsgálatánál négy nagy fegyverrendszer exportját vesszük figyelembe a SIPRI adatbázisa alapján, ezek a páncélozott járművek, tüzérségi fegyverek, forgó és merev szárnyú repülőgépek és a hajók. Itt érdemes megjegyezni, hogy a SIPRI más megnevezést használ, mint a német jelentések, azonban a definícióikban többségében lefedik egymást.

Azért a nagy fegyverrendszerek exportját vizsgáljuk elsősorban, mert ezen fegyverrendszerek exportja gyakran együtt jár az eszközök hosszú távú működtetéséhez elengedhetetlen kiképző személyzet, technika, alkatrészek, kiegészítő elemek kivitelével, ezenkívül bizonyos végfelhasználói megállapodásokkal is, így az exportáló és a fogadóország között elmélyült fegyverkereskedelmi kapcsolat, biztonsági partnerség jön létre. Egy ilyen fajta kereskedelem pedig már komolyabb hatással lehet a két ország kapcsolatára, mint ha pusztán egy egyszerű kézfegyvert exportálnának. Egy példa: Nyugat-Németország 30 000 G3-as gépkarabélyt exportált Szudánnak, azonban ez nem eredményezett komoly stratégiai együttműködést. Ellentétben napjainkban az Egyesült Államok és Törökország között komoly vitát szült, hogy Törökország Oroszországtól

vásárolna légvédelmi rendszereket, nem pedig az Egyesült Államoktól.² A csúcstechnológiájú nagy fegyverrendszerek exportja továbbá nem csak az exportőr és importőr közötti kapcsolatokat befolyásolják, hanem hatással van egyrészt az importőr belső hatalmi viszonyaira, illetve más országokkal való kapcsolataira, akár megváltoztatva a regionális hatalmi egyensúlyt is. Ennek megfelelően kifejezetten a kézi fegyverek exportját nem vizsgáljuk.

Elemzésünkben a célországok közül elsősorban olyan országokat, vagy országcsoportokat emelünk ki, melyek politikai berendezkedése, értékrendje más, mint Németországé, vagyis nem az euroatlanti közösség részei.

² Nem lelkész, hanem a haditechnika a török-amerikai viszály valódi oka. [online], Forrás: kitekinto.hu [2018. 09. 05.]

1. A NÉMET FEGYVEREXPORT ÁLTALÁNOS JELLEMZŐI

1.1. Rövid történelmi áttekintés

Németországban a katonai eszközök gyártását és külkereskedelmét alapvetően befolyásolta 20. századi történelme. Az ország a II. világháború alatt és azt megelőzően a világ egyik legjelentősebb fegyvergyártója volt. A háború után azonban a fegyvergyártást tilalom sújtotta, Nyugat-Németországban csak az 1950-es évektől indult újra, illetve az export csak az 1960-as évektől volt megengedett. Az önmegszorító külpolitika miatt az exportot szigorúan korlátozták, kezdetben csak a NATO-országokba vagy azokkal „egyenrangú” országokba történt kivitel. Az 1990-es években felmerült az igény a korábbi ellenőrzési rendszer megszüntetésére, annak érdekében, hogy a posztbipoláris világrend elvárásainak megfelelően elősegítsék a védelmi ipar átalakítását és a nemzetközi együttműködéseket. Nem volt mellékes szempont az sem, hogy megszüntessék a német vállalatok korlátozások miatti versenyhátrányát. A változtatásokra az újraegyesült Németország növekvő nemzetközi szerepvállalása miatt szintén szükség volt.³

A kormányzat fegyverexport-politikájával kapcsolatos kritikáknak is több, mint 50 évre visszavezethető hagyománya van. Az 1960-as években a kormány fegyverexport- és katonai segélypolitikáját komoly vádak érték, többek között azért, mert válságövezetekbe szállított fegyvereket, valamint a Heckler & Koch G3-as gépkarabélyának széles körben való elterjedéséért volt felelős. Az 1980-as évektől minden szövetségi kormány elővigyázatos és visszafogott fegyverexport-politikára törekedett,⁴ mégis folytak tárgyalások összetett fegyverrendszerek (mint a Leopard harckocsik) közel-keleti országoknak való eladásáról.⁵ A fegyverexportokról szóló politikai viták az elmúlt években tovább fokozódtak, mivel a Merkel-kormányok a korábbiakhoz képest kevésbé visszafogott exportpolitikát folytattak.⁶

³ COPS, Diederik - DUQUET, Nils - GOURDIN, Gregory: [Towards Europeanized arms export controls? Comparing control systems in EU Member States](#). [online], Flemish Peace Institute, Brussels, 2017, Forrás: vlaamsvredeinstituut.eu [2018. 09. 07.], 56-57.

⁴ KRAUSE, Joachim: [Deutschlands Rolle im internationalen Handel mit konventionellen Waffen und Rüstungsgütern: Sind wir die „Waffenkammer der Welt“?](#) [online], SIRIUS – Zeitschrift für Strategische Analysen. 2018, 2. szám, Forrás: degruyter.com [2018. 09. 04.], 137-138.

⁵ KRAUSE, Joachim: [Gibt es eine Merkel-Doktrin?](#) [online], Internationale Politik 1, Januar/Februar 2013. Forrás: zeitschrift-ip.dgap.org [2018. 09. 18.]

⁶ MOLTSMANN, Bernhard: [Deutsche Rüstungsexportpolitik. Widersprüche und Chancen der Veränderung](#). [online], Rüstungsexporte, Wissenschaft und Frieden, 2012, Forrás: wissenschaft-und-frieden.de [2018. 09. 07.]

Ahogy a kielői egyetem kutatója, Joachim Krause rámutat, a lazuló fegyverexport-politika és a róla szóló viták nem jelentenek újdonságot. Egyrészt a szigorított fegyverexport-politikáról mindig is konszenzus uralkodott a politikai pártok, egyházi és egyéb civil szervezetek között, azonban a gyakorlatban a szövetségi kormányok mindig különböző stratégiai okokra hivatkozva igyekeztek lazítani a rendszeren.⁷

1.2. Általános jellemzők

A német védelmi ipar nagyrészen magántulajdonban van. A legfontosabb gyártott termékkategóriái a harckocsik, a páncélozott járművek és komponenseik, katonai repülőgépek és helikopterek, tengeralattjárók, hadihajók, elektronikai rendszerek, lőszer, illetve gyártási eszközök és technológiák.⁸ A SIPRI a világ 100 legnagyobb fegyvergyártóit felsoroló listáján három német szerepelt 2016-ban: a Rheinmetall a 26. helyen, a Thyssen-Krupp a 47. helyen és a Krauss-Maffei Wegmann a 78. helyen; továbbá meg kell említeni a 7. helyen álló transzeurópai Airbus-csoportot is, mely szintén jelentős szereplő a német piacon.⁹

A SIPRI adatai szerint Németország hagyományosan évek óta a világ öt legnagyobb fegyverexportőre közé tartozik. A német fegyverexport azonban az összexport értékének kevesebb, mint 1%-át, a támadó fegyverek exportja csak 0,3%-át teszi ki. A fegyverexportra közvetlen hatással bír a Bundeswehr fejlődése és fegyverbeszerzései. A Bundeswehr utóbbi években történt csökkentése miatt jelentős fegyver- és hadianyag-felesleg keletkezett, amelyet a NATO újonnan csatlakozott közép-kelet-európai tagállamainak, valamint Görögországnak és Törökországnak szállítottak. Mivel a Bundeswehr kevesebb fegyvert rendel, a fegyvergyártók több követeléssel lépnek fel a kormánnyal szemben, hogy az exportot támogassa és ezzel a meglévő kapacitásokat kihasználják.¹⁰

A német védelmi ipar általános célországai az EU-tagállamok (1998-2013 közötti időszakban 21,2 milliárd euró értékben), ezt követi Észak-Amerika (8,5 milliárd euró értékben), majd a Közel-Kelet országai (7,8 milliárd euró értékben), azonban ahogy később látni fogjuk, e tendencia az utóbbi években némileg változott.¹¹

⁷ KRAUSE: *Gibt es eine Merkel-Doktrin?* i. m.

⁸ COPS-DUQUET-GOURDIN: i. m., 57-58.

⁹ FLEURANT, Aude - KUIMOVA Alexandra - TIAN, Nan - WEZEMAN, Peter D. - WEZEMAN, Siemon T.: *The SIPRI Top 100 Arms-producing and Military Services Companies, 2016*, [online], SIPRI, 2017, Forrás: sipri.org [2018. 09. 07.], 4.

¹⁰ MOLTSMANN: i. m.

¹¹ COPS-DUQUET-GOURDIN: i. m., 58.

A fegyverexport-politikáról szóló diskurzusban a politikai pártok, a hadiipar képviselői, illetve a civil szervezetek és a kutatóközpontok egyaránt aktívan részt vesznek. A fegyverexport-politikát a politikai pártok közül kritikusan kezeli az SPD, a Szövetség '90/Zöldek, a Die Linke és az újonnan feltörekvő AFD, ezenkívül az Egyház és Fejlődés Közös Konferencia (*Gemeinsame Konferenz Kirche und Entwicklung*, röviden GKKE) nevű katolikus-evangélikus szervezet, illetve az olyan külpolitikával, békepolitikával foglalkozó kutatóközpontok, mint a *Bonn International Center for Conversion*, röviden BICC és a *Stiftung Wissenschaft und Politik (SWP)*. A GKKE a fegyverexportokról saját maga készít éves jelentést, a BICC pedig rendszeresen figyelemmel kíséri a célországok emberi jogi helyzetét.

Bár a dolgozatnak nem célja a fegyverexport-politika és a civil társadalom viszonyának mélyebb szintű vizsgálata, mégis érdekes adat, hogy a fegyverszállítás a Bundeswehr Hadtörténeti és Társadalomtudományi Központjának 2017-es felmérése szerint a társadalom által leginkább nem kedvelt kül- és biztonságpolitikai eszköz. A megkérdezettek 43%-a egyértelműen elítéli a baráti államokba irányuló fegyverszállításokat. Az elutasítottság mindenképpen figyelemre méltó, hiszen még a Bundeswehr harctéri bevetése és a menekültek befogadása is nagyobb társadalmi támogatottságot élvez.¹²

¹² [Sicherheits- und Verteidigungspolitisches Meinungsbild in der Bundesrepublik Deutschland. Erste Ergebnisse der Bevölkerungsbefragung 2017.](#) [online], Zentrum für Militärgeschichte und Sozialwissenschaften der Bundeswehr, Forrás: mgfa.de [2018. 11. 01.], 5-6., 26-27.

2. A NÉMET FEGYVEREXPORT-ELLENŐRZÉS RENDSZERE

2.1. Jogi szabályozás és döntéshozatal

Németországban a haditechnikai eszközök kivitele szigorú és összetett törvényi keretek közé van szorítva. A szövetségi törvények, a szövetségi alkotmány, valamint az uniós, illetve nemzetközi szabályozás szorosan összefonódik. Ez egyaránt vonatkozik az engedélyezési eljárásokra, mint ahogy a végrehajtó szervek részéről fennálló tájékoztatási kötelezettségre is. Az alábbiakban elsősorban a német nemzeti szabályozásokat tekintjük át, míg az uniós és nemzetközi szabályozást csak érintőlegesen, mivel utóbbiról bőszégesen rendelkezésre áll magyar nyelvű szakirodalom is. Mivel vizsgálatunknak nem tárgya a kézifegyverek exportja, a rájuk vonatkozó szabályozásokra nem térünk ki.

Fontos leszögezni, hogy a hivatalos német szabályozás minden haditechnikai eszközre (*Rüstungsgüter*) kiterjed, melyeken belül megkülönböztetünk támadó fegyvereket (*Kriegswaffen*), (ilyenek például katonai repülők, páncélosok, automata fegyverek, vagy hadihajók) és egyéb hadianyagokat (*sonstige Rüstungsgüter*), (mint például pisztolyok, sport- és vadászfegyverek, radartechnikák, robbanóanyagok és félkész termékek). A két kategória kivitelét két különböző törvény szabályozza.¹³

2.1.1. Nemzeti szabályozások

A német nemzeti szabályozás vizsgálatakor az Alaptörvényt, a Támadó fegyverek ellenőrzéséről szóló törvényt, a Külgazdasági törvényt és Külgazdasági rendeletet kell figyelembe venni. Ezen szabályozások egyrészt támadó fegyverekre, másrészt mindenfajta egyéb hadianyagra vonatkoznak.

A Német Szövetségi Köztársaság Alaptörvényében (*Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland*) a 26. cikkely 2. bekezdése foglalkozik fegyverexporttal, mely szerint „a hadviselésre szolgáló fegyverek csak a szövetségi kormány engedélyével állíthatók elő, szállíthatók és hozhatók forgalomba. Ennek részleteit szövetségi törvény szabályozza.”¹⁴ Ennek értelmében tehát elvileg a

¹³ [Fragen und Antworten zu Rüstungsexporten](#), [online], Bundesministerium für Wirtschaft und Energie, Forrás: bmwi.de [2018. 09. 08.]

¹⁴ „Zur Kriegsführung bestimmte Waffen dürfen nur mit Genehmigung der Bundesregierung hergestellt, befördert und in Verkehr gebracht werden. Das Nähere regelt ein Bundesgesetz.” Idézte: [Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland \[GG\]](#), [online], Forrás: buzer.de [2018. 09. 05.], Artikel 26.

fegyverexportért az egész szövetségi kabinet felelős, azonban a gyakorlatban már régóta a Szövetségi Gazdasági és Energiaügyi Minisztérium kompetenciájába tartozik.¹⁵

A Külgazdasági törvény (*Außenwirtschaftsgesetz*) és a Külgazdasági rendelet (*Außenwirtschaftsverordnung*) értelmében minden hadianyag kivitele engedélyköteles. A hadianyagok listáját a Külgazdasági rendelet melléklete tartalmazza, mely szorosan támaszkodik az Európai Unió közös katonai listájára, ahogy a Wassenaari Megállapodás listájára is, melyet a szövetségi kormány átültetett a nemzeti jogrendszerbe is.¹⁶

Egyes hadianyagok, melyek az Export Listában szerepelnek, egyben támadó fegyvereknek is minősülnek. A Támadó fegyverek ellenőrzéséről szóló törvény (*Gesetz über die Kontrolle von Kriegswaffen*) szabályozza, hogy mi minősül támadó fegyvernek: olyan tárgyak, anyagok, melyek egymással vagy más anyagokkal együtt pusztítást okoznak és közvetlenül az erőszak alkalmazásának eszközeiként szolgálnak. Ide tartoznak rakéták, harci repülők vagy helikopterek, harckocsik, hadihajók, löfegyverek, páncéelhárító fegyverek, torpedók, bombák, aknák, és a lőszer. Ilyen jellegű hadianyagok exportjához a Támadó fegyverek ellenőrzéséről szóló törvény szerinti engedélyt kell szerezni és egy további, a Külgazdasági törvény és Külgazdasági rendelet szerinti exportengedélyre van szükség. Ezzel ellentétben a Külgazdasági rendelet mellékletében felsorolt hadianyagok nemtámadó fegyvereknek minősülnek (egyéb hadianyag), melyek exportjához csak a Külgazdasági törvény és a Külgazdasági rendelet szerinti engedélyre van szükség. A Támadó fegyverek ellenőrzéséről szóló törvény értelmében a támadó fegyverekkel összefüggő mindenfajta tevékenységhez (előállítás, beszerzés, átadás, közvetítés) a szövetségi kormány előzetes engedélyére van szükség. E tevékenységek üzleti tranzakcióiknál a Szövetségi Gazdasági és Energiaügyi Minisztérium a felelős engedélyezési hatóság, a többi minisztérium a törvényben meghatározott kompetenciáikban felelősek. A törvény értelmében tehát a támadó fegyverek kivitelének engedélyezésére nem jogosultak a kérelmezők, amennyiben fennáll a veszély, hogy a támadó fegyvereket béke megzavarására használják fel.¹⁷

Az egyéb hadianyag exportját a Külgazdasági törvény és rendelet szabályozza. A külgazdasági tranzakciók szabadsága elvének megfelelően, a kérelmezőnek joga van

¹⁵ GREBE, Jan – ROßNER, Sebastian: [Parlamentarische Kontrolle und Transparenz von Rüstungsexporten](#). [online], Bonn International Center for Conversion, 2013, Forrás: bicc.de [2018. 09. 05.], 13.

¹⁶ [Bericht der Bundesregierung über ihre Exportpolitik für konventionelle Rüstungsgüter im Jahre 2017. Rüstungsexportbericht 2017](#). [online], Bundesministerium für Wirtschaft und Energie, Berlin 2017, Forrás: bmwi.de [2018. 09. 05.], 7.

¹⁷ Uo., 7., 70-71.

exportengedély kiadására, amennyiben a Külgazdasági törvény által védett érdekek nem sérülnek. Ezen érdekek Németország alapvető biztonsági érdekei, külkapcsolatai és a nemzetek békés együttélése.¹⁸

1. ábra: Hadianyag kategóriák és exportjuk szabályozása a német fegyverexportellenőrzés szerint

A Külgazdasági törvény és rendelet szerinti exportengedélyek megadásáért vagy megtagadásáért a Szövetségi Gazdasági és Energiaügyi Minisztérium alá tartozó Gazdasági és Kivitelebenőrzési Szövetségi Hivatal (*Bundesamt für Wirtschaft und Ausfuhrkontrolle*, röviden BAFA) felelős. A BAFA 2014 óta a kérelmezők számára információt nyújt az engedélyezési folyamat állapotáról.¹⁹

Azon exportszándékokról, melyek esetében a fogadó ország, a hadianyag vagy az üzlet mértéke politikailag különlegesebb jelentéssel bír, a Szövetségi Biztonsági Tanács (*Bundessicherheitsrat*, röviden BSR) foglalkozik. Jogilag nincsen döntési jogosultsága, de döntései mégis a gyakorlatban kötelező érvényűek. A BSR elnöklését a kancellár látja el, tagja a külügyminiszter, a védelmi miniszter, a belügyminiszter,* az igazságügyi és fogyasztóvédelmi miniszter, a pénzügyminiszter, a gazdasági és energiaügyi miniszter, a nemzetközi fejlesztési

¹⁸ Uo., 7.

¹⁹ Uo., 8.

* Németül *Bundesminister des Innern, Bau und Heimat*, magyar terminológiában nincs megfelelője, ezért az egyszerűsített belügyminiszter megnevezést használjuk.

miniszter, illetve a kancelláriaminiszter. A kialakult szokásjog szerint a BSR egyedül a fegyverexport-engedélyezéssel foglalkozik.²⁰

A szövetségi kormány minden exportált hadianyag végfelhasználását a BAFA-n keresztül ellenőrzi, a kivitelek csak akkor engedélyezettek, ha a fogadó ország ebbe beleegyezik.²¹

Mind a támadó fegyverek, mind az egyéb hadianyag exportjának engedélyéről a szövetségi kormány a Politikai Alapelveknek, az EU közös álláspontjának és a Fegyverkereskedelmi Szerződésnek megfelelően dönt.²²

2.1.2. Unió és nemzetközi szabályozások

A nemzeti szabályozások uniós szabályzatok keretébe vannak foglalva. Az EUMSZ 36. és 346. cikkének értelmében a fegyverexport tagállami hatáskörben van, azonban mégis vannak erre vonatkozó uniós szabályozások.²³ A kettős felhasználású termékek kivitelére, transzferére vonatkozó tanácsi rendelet (428/2009/EK) függelékei tartalmazzák azon termékeket, melyek kettős, civil és katonai célokra használhatók fel, illetve meghatározzák, ezen termékek közül melyek engedélykötelesek és melyek nem.²⁴

A 2008-as katonai technológia és felszerelések kivitelének ellenőrzésére vonatkozó uniós Közös álláspont integráns része a német fegyverexport szabályozásnak. A Közös álláspont a korábbi, 1998 óta érvényes fegyverexporttal kapcsolatos EU Magatartási Kódexet váltotta fel.²⁵ Az uniós szabályozás többek között tartalmazza a harmadik országokba irányuló fegyverexport engedélyekre vonatkozó kritériumokat. Többek között ilyenek az export emberi jogi helyzetre gyakorolt hatásai, a fogadó állam nemzetközi közösséggel szemben tanúsított magatartása, illetve a fogadó ország gazdasági és technológiai adottságai. Az álláspont rögzíti a tagállamok azon kötelességét, hogy a kivitelről egymást és a Tanácsot tájékoztatniuk kell, és azokról éves jelentést kell készíteniük.²⁶

²⁰ HETTYEY András: [Ki az úr a házban? – A német külpolitikai döntéshozatal struktúrája](#). [online], Európai Tükör 2017/1. sz. Forrás: netk.uni-nke.hu [2018. 09. 05.], 65-66.; Bericht der Bundesregierung ... 2017, i. m., 8.

²¹ Uo., 12.

²² Uo., 8.

²³ [Az Európai Unióról szóló szerződés és az Európai Unió működéséről szóló szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata](#). 2012/C 326/01 [online], eur-lex.europa.eu [2018. 09. 06.], 346. cikk

²⁴ [A Tanács 428/2009/EK rendelete a kettős felhasználású termékek kivitelére, transzferjére, brókartevékenysége és tranzitjára vonatkozó közösségi ellenőrzési rendszer kialakításáról](#). [online], 2009. május 5, eur-lex.europa.eu [2018. 09. 06.], 22. cikk

²⁵ GREBE-ROßNER: i. m., 15.

²⁶ [A Tanács 2008/944/KKBP közös álláspontja a katonai technológia és felszerelések kivitelének ellenőrzésére vonatkozó közös szabályok meghatározásáról](#). [online], 2008. december 8. Forrás: eur-lex.europa.eu [2018. 09. 06.]

Németország alapító tagja valamennyi fegyverkereskedelemmel foglalkozó nemzetközi fórumnak, egyezménynek. Ezek közül kiemelendő az 1995-ben létrehozott Wassenaari Megállapodás és az ENSZ Közgyűlése által 2013-ban elfogadott Fegyverkereskedelmi Szerződés (*Arms Trade Treaty*, röviden ATT)²⁷. Németország a hagyományos fegyverek exportjáról továbbá rendszeresen jelentést tesz a Hagyományos Fegyverek ENSZ-nyilvántartása számára is.²⁸

2.2. Politikai Alapelvek

A német szövetségi kormányzatok 1966-ban, 1972-ben, 1982-ben, majd 2000-ben hagytak jóvá politikai alapelveket az engedélyezési hatóságoknak szolgáló útmutatásként. Ezek az 1982-es kiadástól töltenek be meghatározó szerepet az exportpolitikában. Az alapelvek fontos vezérelvek az engedélyezési szerveknek az egyes kérelmek megítélésében és jóváhagyásában, de mivel a szövetségi kabinet fogadta el őket, jogilag nem kötelező érvényűek.²⁹

A jelenleg érvényes, 2000-ben felülvizsgált Politikai Alapelvek (*Politische Grundsätze*) röviden a következők:³⁰

- Az emberi jogi helyzetet minden exportdöntésnél figyelembe kell venni a fogadó országban. Amennyiben felmerül a gyanú, hogy a szállítandó katonai eszközöket belső elnyomásra vagy az emberi jogok rendszeres megsértésére vetik be, az exportot nem hagyják jóvá. (Itt meg kell jegyeznünk, hogy ezzel szemben az EU Közös álláspont enyhébb követelményeket támaszt, mivel ott a belső elnyomás nem „felmerülő gyanújaként”, hanem „nyilvánvaló kockázata” esetén kell megtagadni az engedélyt.³¹)
- Az EU-, NATO- és NATO-val egyenrangú országok (utóbbiak Ausztrália, Új-Zéland, Japán és Svájc), valamint a többi ország, ún. harmadik országok (*Drittländer*, vagyis minden olyan ország, mely nem EU- vagy NATO-tag, illetve nem NATO-val egyenrangú) között különbséget kell tenni. A harmadik országok esetében korlátozó exportpolitikát kell folytatni az engedélyek megadásánál.

²⁷ Bővebben lásd: Egy békésebb világ eszközei. Fegyverzetellenőrzés, leszerelés és non-prolifерáció. Szerk. N. RÓZSA Erzsébet és PÉCZELI Anna, Osiris Kiadó – Magyar Külügyi Intézet, Bp., 2013., 242-243.

²⁸ [Bericht der Bundesregierung... 2017](#), i. m., 13.

²⁹ BRZOSKA, Michael: *Rüstungsexportpolitik*. In: Handbuch zur deutschen Außenpolitik, szerk. SCHMIDT, Siegmар, HELLMANN, Gunther, WOLF, Reinhard (Hrsg.), VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden, 2007, 652.

³⁰ [Politische Grundsätze der Bundesregierung für den Export von Kriegswaffen und sonstigen Rüstungsgütern](#). [online], Forrás: bmwi.de [2018. 09. 07.]

³¹ [A Tanács 2008/944/KKBP közös álláspontja...](#) i. m., 2. cikk (2) pont

- A harmadik országok esetébtámadó fegyverek exportja csak kivételes esetekben engedélyezhető, ahol az egyes esetekben Németország sajátos kül- és biztonságpolitikai érdekei támogatják az engedély megadását. Egyéb hadianyagok esetében engedély a Külgazdasági törvény keretében adható ki. E korlátozások keretében a fogadóország jogos biztonságpolitikai érdekei is figyelembe vehetők, főleg abban az esetben, ha a biztonságpolitikai érdekek egybeesnek nemzetközi érdekekkel is. Ilyen érdekek lehetnek a terrorizmus vagy a kábítószer-kereskedelem elleni küzdelem.
- Az emberi jogi kritériumok, valamint a fogadó ország külső és belső helyzetén kívül figyelembe kell venni, hogy a fegyverekre fordított aránytalan kiadások nem akadályozzák-e az ország fenntartható fejlődését.
- További kritériumok, hogy a fogadó ország miként viszonyul a szervezett bűnözéssel és a terrorizmussal szembeni küzdelemhez, illetve a nemzetközi jog betartásához.
- A Politikai Alapelvekben szerepel továbbá, hogy a fegyverexportról Németország szövetségi kormánya évenként széleskörű, nyilvánosan elérhető jelentést (*Bericht der Bundesregierung über ihre Exportpolitik für konventionelle Rüstungsgüter, Rüstungsexportbericht*) ad ki, melyek pontosan részletezik, mennyi engedélyt adtak kitámadó fegyverek és egyéb hadianyagok kivitelére. Mindezt országcsoportonként részletezik, ideértve az EU- és NATO-tagokat, illetve a velük egyenrangú és az egyéb országokat.

2.3. A fegyverexport-ellenőrzés szabályozásával kapcsolatos kritikák

A fentiekben tehát láthattuk, hogy a német fegyverexport-ellenőrzés mennyire összetett rendszert alkot. Az Alaptörvény értelmében a támadó fegyverek kiviteléről való döntés a kormány hatáskörébe tartozik, azonban a Bundestag, mint minden más területen, itt is ellenőrzi a végrehajtói hatalmat. Az ellenőrzést a Bundestag képviselői írásbeli kérdések, kérvények, bizottsági meghallgatások, illetve vizsgálóbizottságokhoz intézett kérelmek keretén belül gyakorolhatják. Ezeken kívül nincsen speciálisabb eszköze a törvényhozásnak.³² A kritikák azonban rámutatnak, hogy más országokban, mint például az Egyesült Királyságban, Svédországban, Hollandiában

³² GREBE, Jan: Kurzwechsel? [Deutsche Rüstungsexporte zwischen Transparenz und parlamentarischer Kontrolle](#). [online], Aus Politik und Zeitgeschichte, Bundeszentrale für politische Bildung, 64. évf. 35-37/2014, Forrás: bpb.de [2018. 09. 07.], 9.

vagy az Egyesült Államokban a törvényhozási testületek erőteljesebb ellenőrzési szerepet kapnak.³³

A Politikai Alapelvek pedig egyes vélekedések szerint nem jelentenek egyértelmű útmutatást, mivel egyaránt szerepelnek benne békepolitikai szempontok, illetve a kedvezményezett és nem kedvezményezett céloországok közötti különbségtétel, azonban mindezen elveket felülírják Németország és szövetségeseinek biztonságpolitikai érdekei, így tehát mind a szigorúbb ellenőrzés hívei, mind a hadiipar képviselői megtalálják bennük saját érdekeik alátámasztását.³⁴

³³ Az Egyesült Királyságban 1999 óta az alsóház jelentősen megerősítette szerepét a fegyverexportellenőrzésben, élén a fegyverexporttal foglalkozó bizottsággal (*Quadripartite Committee*), melynek nyomására a brit kormány komoly változtatásokat volt kénytelen hozni. Hollandiában és Svédországban hasonló súllyal bíró parlamenti ellenőrző bizottságok működnek. Az amerikai Kongresszus már régóta vétójoggal rendelkezik a kormányzat fegyverexportszándékaival szemben a Fegyverexport-ellenőrző törvénynek (*Arms Export Control Act*) köszönhetően. Lásd: GREBE-ROßNER: *i. m.*, 9-12.

³⁴ MOLTSMANN: *i. m.*

3. A NÉMET FEGYVEREXPORT-POLITIKA JELLEMZŐI ÉS IRÁNYAI 2013-2017 KÖZÖTT

A SIPRI összefoglalója szerint a 2013-2017 közötti időszakban Németország a világ 4. legnagyobb fegyverexportőre volt az Egyesült Államok, Oroszország és Franciaország után, Kínát megelőzve. A világ összes fegyverexportjából 5,8%-ban részesedett. A német fegyverek 29%-a irányult európai országokba, 24% Ázsiába és Óceániába, 13% az amerikai kontinensre és 8,4% Afrikába. A 2008-2012 közötti időszakhoz viszonyítva a német fegyverexport volumene 14%-kal csökkent.³⁵

Összehasonlítva az előző öt éves időszakokkal (1. táblázat), látszik, hogy az 5,8%-os részesedés nem különösen kiemelkedő. Figyelemre méltó azonban, hogy Németország, mint „civil hatalom”^{*} az évek folyamán az Egyesült Királyságot maga mögé utasította, valamint a szintén aktívabb külpolitikát folytató Franciaországgal fej-fej mellett haladt, 2004-2012 között meg is előzte őt.

A világ öt legnagyobb fegyverexportőre	1989-1992	1993-1998	1999-2003	2004-2008	2008-2012	2013-2017
Egyesült Államok	28,9%	48%	34%	31%	30%	34%
Szovjetunió/Oroszország	6,6%	11%	30%	25%	26%	22%
Franciaország	1,8%	9,4%	7%	8%	5,8%	6,7%
Németország	4,3%	6,4%	6%	10%	7,4%	5,8%
Egyesült Királyság	1,2%	7,9%	5%	4%	3,8%	4,8%
Kína*	-	-	-	-	4,6%	5,7%

1. táblázat: A világ öt legnagyobb fegyverexportőre és részesedésük a globális fegyverkivitelből 1989-2017 között.³⁶

³⁵ FLEURANT, Aude - KUIMOVA Alexandra - TIAN, Nan - WEZEMAN, Peter D. - WEZEMAN, Siemon T.: [Trends in International Arms Transfers, 2017](#). [online], SIPRI, 2018. március, 2. Forrás: sipri.org [2018. 09. 09.], 5.

* A fogalmat először Francois Duchene alkalmazta a német külpolitikára 1989-ben. Ez a szerepfelfogás elhatárolódik a szuperhatalmi (Egyesült Államok) és nagyhatalmi (Franciaország, Nagy-Britannia, Kína) szerepfelfogásoktól. Támogatja az államok közötti kölcsönös függőséget, a nemzetközi kapcsolatok intézményesítését, ezzel hozzájárulva a nemzetközi környezet megszilárdításához, a nemzetközi kapcsolatokat „civilizálja”. Lásd: MAULL, Hans W.: Deutschland als Zivilmacht. In: Handbuch zur deutschen Außenpolitik, szerk. SCHMIDT, Siegmund, HELLMANN, Gunther, WOLF, Reinhard (Hrsg.), VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden, 2007, 73-74.

* Kína 2008-2012 közötti időszakban került az öt közé, az Egyesült Királyságot megelőzve.

³⁶ SIPRI évkönyvek összefoglalói alapján. Forrás: [SIPRI Yearbook summaries in English and other languages](#) [online], Forrás: sipri.org [2019. 09. 09.]

3.1. Célszágok és nagy fegyverrendszerek

Az alábbiakban nézzük meg először az előző öt év (2008-2012) egyedi* fegyverexport-engedélyeinek értékeit:

Év	EU-tagállamok (milliárd euróban)	NATO/NATO-val egyenrangú országok (EU-tagállamok nélkül) (milliárd euróban)	Harmadik országok (milliárd euróban)	Adott évben összesen (milliárd euróban)
2008	1,839	0,809	3,141	5,789
2009	1,445	1,106	2,492	5,043
2010	2,315	1,056	1,383	4,754
2011	1,954	1,162	2,298	5,414
2012	0,971	1,129	2,604	4,704
Összesen	8,524	5,262	11,918	

2. táblázat: Az egyedi fegyverexportok-engedélyeinek értékei 2008-2012 között.³⁷

A 2. táblázatban láthatjuk, hogy az előző öt évben még az EU-, illetve NATO- (vagy NATO-val egyenrangú) országokba irányuló egyedi exportengedélyek értéke több volt, mint amennyi a harmadik országokba ment. 2008-2012 között az összes egyedi fegyverexport-engedély értéke 25,704 milliárd euró volt.

* A német jelentések megkülönböztetnek egyedi (*Einzelgenehmigungen*) és kollektív (*Sammelausfuhrgenehmigungen*) fegyverexport-engedélyeket. Az „egyedi” alatt az egyszeri tranzakciókra kiadott engedélyeket értik, míg a „kollektív exportengedélyek” hadi technikai eszközök gyártási fázisaira vonatkoznak, melyek során ipari együttműködés keretében a haditechnikai eszközöket rendszeresen exportálják és importálják. Ideértik a fenntartással és javítással kapcsolatos termékmozgásokat is. Kollektív exportengedélyeket elsősorban a legmegbízhatóbb partnereknek, az EU- és NATO-tagállamoknak, illetve NATO-val egyenrangú államoknak adnak ki, harmadik országoknak csak csekély mértékben. Kiadási eljárásukra ugyanazon szabályok és elvek érvényesek, mint az egyedi engedélyekre. Lásd: [Bericht der Bundesregierung... 2017](#), i. m., 17-18.

³⁷ [Bericht der Bundesregierung... 2017](#), i. m., 20. alapján.

Ezzel szemben tekintsük át a 2013-2017 közötti egyedi fegyverexport-engedélyek értékét:

Év	EU-tagállamok (milliárd euróban)	NATO/NATO-val egyenrangú országok (EU-tagállamok nélkül) (milliárd euróban)	Harmadik országok (milliárd euróban)	Adott évben összesen (milliárd euróban)
2013	1,168	1,071	3,606	5,845
2014	0,817	0,753	2,404	3,974
2015	2,475	0,763	4,621	7,859
2016	1,353	1,827	3,668	6,848
2017	1,483	0,965	3,795	6,243
Összesen	7,296	5,379	18,094	

3. táblázat: Az egyedi fegyverexport-engedélyek értékei 2013-2017 között.³⁸

A vizsgált öt év alatt két dolog szembetűnő: egyrészt az egyedi fegyverexport-engedélyek értéke megnőtt, az összes engedély értéke 30,769 milliárd euró volt, a 2015 és 2016-os értékek az elmúlt 20 évben a legmagasabb voltak.³⁹

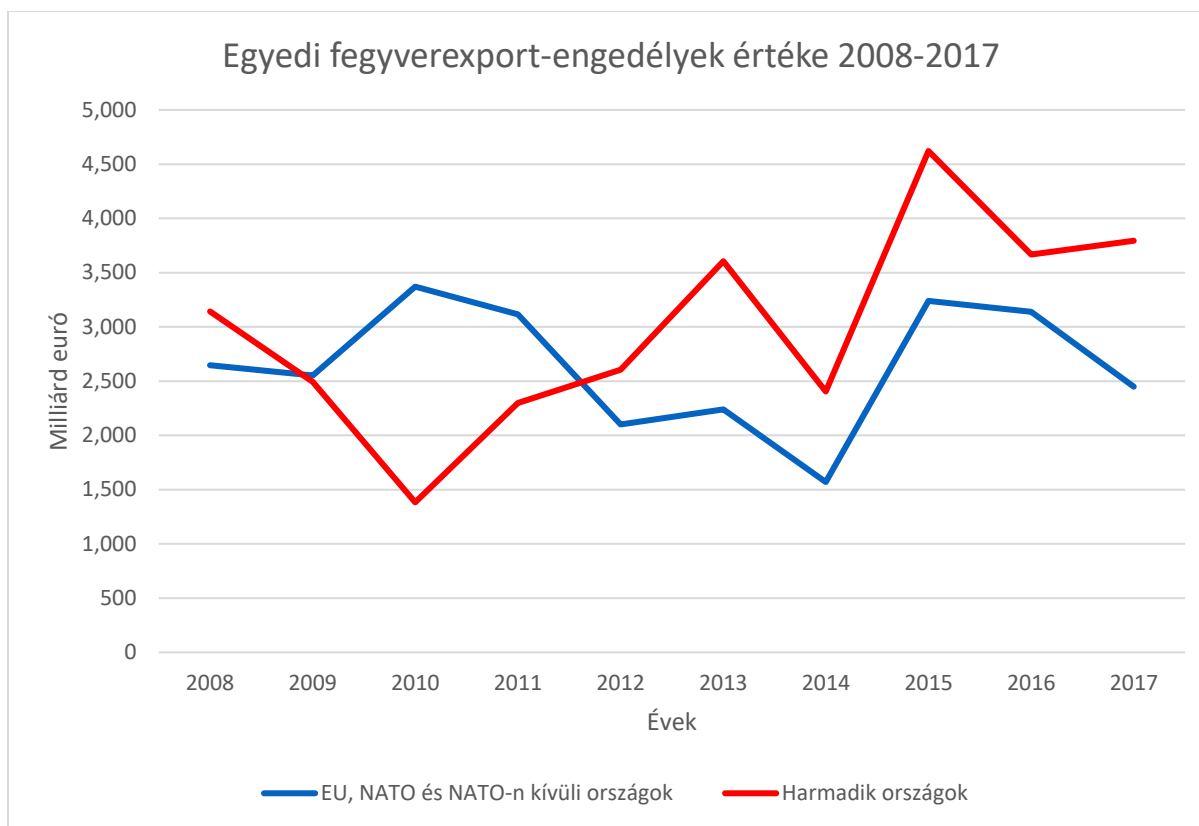
³⁸ Bericht der Bundesregierung... 2017, i. m., 20. alapján

³⁹ Bericht der Bundesregierung... 2017, i. m., 20.; Bericht der Bundesregierung über ihre Exportpolitik für konventionelle Rüstungsgüter im Jahre 2010. Rüstungsexportbericht 2010, [online], Forrás: waffenexporte.org [2018. 09. 09.], 29-30.

2. ábra (A német 2010 és 2017-es fegyverexportjelentések alapján.)

A második fontos tényező, hogy 2013-2017 között mindvégig a harmadik országokba irányuló egyedi fegyverexport-engedély értéke volt a legnagyobb: az EU- és csak NATO- (vagy NATO-val egyenrangú) országokba irányuló exportengedélyek értéke összesen 12,675 milliárd euró, míg a harmadik országok esetében 18,094 milliárd euró volt. Utóbbi értéke 52%-kal nőtt, míg az EU-országokba irányuló 14%-kal csökkent az előző időszakhoz képest.

3. ábra (A német 2017-es fegyverexport jelentés alapján.)

Fontos megjegyezni, hogy a fenti értékek csak az egyedi exportengedélyekre vonatkoznak, nem csak a nagy fegyverrendszereket értve bele. Az említett értékek nem foglalják magukba a kollektív fegyver-exportengedélyeket sem, azonban mégis jól mutatják a tendenciákat.*

A következőkben megnézzük Németország 10 legjelentősebb exportpartnerét és részesedésüket a teljes német fegyverexportból (2013-2017 között):

* Ahogy korábban említettük, kollektív fegyverexport-engedélyeket csak a legmegbízhatóbb országoknak adnak ki. Az újonnan elsőrangúvá emelkedett harmadik országok mivel még nem tartósan elsőszámú ügyfelek, ezért nem valószínű, hogy számukra nagy számban adnának ki kollektív fegyverexport-engedélyeket.

Rangsor	Célország	A célországba irányuló export részesedése a teljes német fegyverexportból (%)
1.	Dél-Korea	13%
2.	Görögország	11%
3.	Izrael	9%
4.	Algéria	8%
5.	Egyesült Államok	7,5%
6.	Olaszország	7%
7.	Katar	5%
7.	Egyiptom	5%
8.	Indonézia	3%
8.	Szaúd-Arábia	3%

4. táblázat: Németország legfontosabb fegyverkiviteli partnerei és részesedésük a teljes német fegyverkivitelből 2013-2017 között.⁴⁰

A 4. táblázatból jól látható, hogy a 10 legfontosabb partnerből mindössze 2 ország (Görögország és Olaszország) EU-tagállam, három ország NATO-tagállam (Görögország, Olaszország és az Egyesült Államok), a többi nyolc ország EU-n és NATO-n kívüli ország. A fő partnerrégió a Közel-Kelet és Észak-Afrika térsége, a tíz legfontosabb célország fele (Izrael, Algéria, Katar, Egyiptom, Szaúd-Arábia) ebben a térségben található.

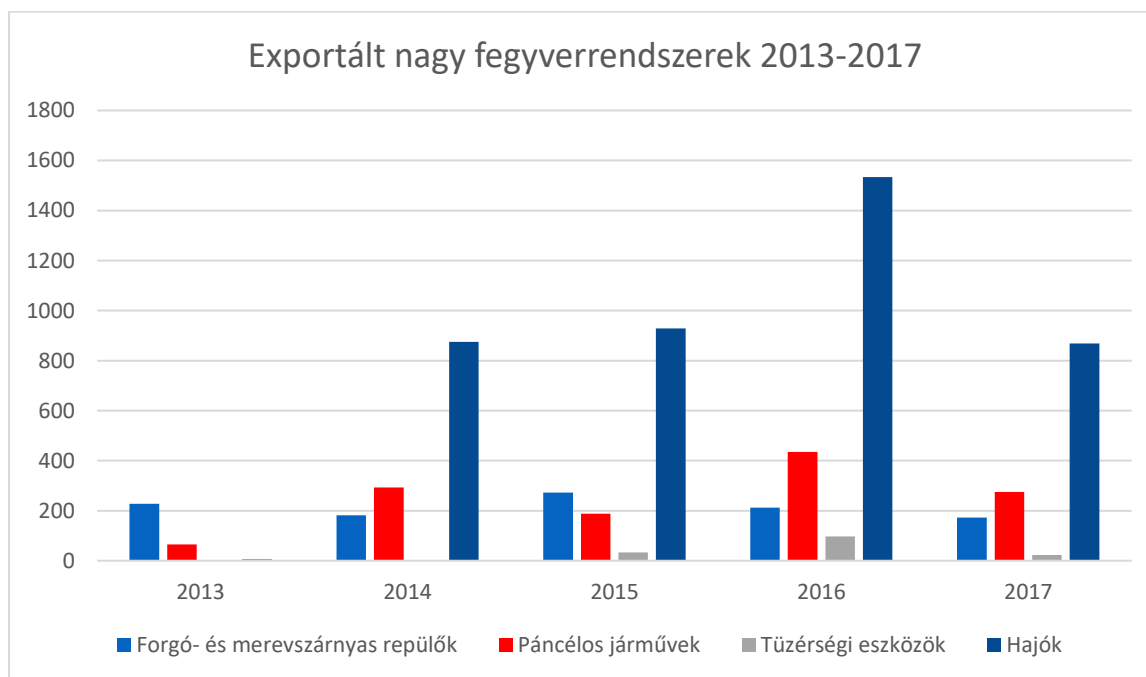
Ezzel szemben, ahogy az 5. táblázat mutatja, 2008-2012 között 10 célországból 6 az EU, NATO, vagy NATO-val egyenrangú országok csoportjába tartozott, és mindössze egy ország (Törökország) sorolható a tágabb értelemben vett közel-keleti és észak-afrikai térségbe.

⁴⁰ SIPRI Arms Transfers Database alapján.

1.	Görögország
2.	Dél-Korea
3.	Egyesült Államok
4.	Spanyolország
5.	Törökország
6.	Malajzia
7.	Szingapúr
8.	Portugália
9.	Chile
10.	Ausztria

5. táblázat: Németország legfontosabb fegyver kiviteli partnerei 2008-2012 között.⁴¹

A továbbiakban nézzük meg a legfontosabb exportált nagy fegyverrendszereket.

4. ábra (SIPRI Arms Transfers Database alapján, a SIPRI trendindikátorában mérve)

⁴¹ SIPRI Arms Transfers Database alapján.

2013 és 2017 között a legjelentősebb tételt a hajók* jelentették, a teljes fegyverexport 50%-át tették ki. E kategóriában a legtöbb megállapodás járőrhajók exportjáról született, a legtöbbet Szaúd-Arábiának (15 darab) és Ausztráliának (12 darab) adták el. Kiemelendő még a 2017-ben Izraelnek leszállított 3 darab Dolphin tengeralattjáró, 4 darab MEKO fregatt, illetve a Dél-Koreának és Görögországnak szállított 3-3 darab Type 214-es tengeralattjáró.⁴²

A második helyen állnak a páncélozott járművek amelyek, a teljes fegyverexport 15%-át adták. Páncélozott járműből a legtöbbet Egyiptomba (1280 darab Fahd páncélozott csapatszállító), Spanyolországba (219 db Leopard-2A6 harckocsi), Lengyelországba (105 Leopard-2A5, 14 Leopard-2A4) Indonéziába (összesen 103 Leopard-2A4 és 42 Marder lövészpáncélos), Katarba (62 darab Leopard-2A6, 30 Fennek páncélozott felderítő jármű), Törökországba (56 darab modernizált Leopard-A4), Algériába (54 darab Tpz-1 Fuchs páncélozott csapatszállító) és Jordániába (25 darab használt Marder-A3 lövészpáncélos) szállítottak.⁴³

A forgó- és merevszárnyas repülőgépek a teljes fegyverexport 13%-át adták, azonban ezek nagyrésze könnyű helikopter és kiképző repülőgép volt.

A tüzérségi eszközök a teljes fegyverexport alig 2%-át tették ki, közülük mindegyik PzH 2000 önjáró tarack volt. A három célország közül Katar importálta a legtöbbet (24 darabot 2013-ban), a többit Litvánia (18 darab) és Horvátország (12 darab).⁴⁴

Ha az előbb tárgyalt célországokat összevetjük az exportált nagy fegyverrendszerekkel, egyértelműen látszik, hogy a német nagy fegyverrendszerek importálói között igen nagy arányban szerepelnek a közel-keleti és észak-afrikai térség országai. Közülük három állam (Szaúd-Arábia, Katar, Egyiptom) tagja a Szaúd-Arábia vezette katonai koalíciónak, mely Jemenben folytat harcot a síita lázadók ellen. A közel-keleti és észak-afrikai térségből egyedül Izrael számít Németország hagyományos fegyverkereskedelmi partnerének, regionális riválisai (jelenleg elsősorban Irán) ellen mindig is aktívan fegyverkezett.⁴⁵

* A SIPRI a hajókhoz sorolja többek között a klasszikus felszínfeletti hadihajók mellett a tengeralattjárókat és partvédő járőrhajókat.

⁴² SIPRI Arms Transfers Database alapján.

⁴³ SIPRI Arms Transfers Database alapján.

⁴⁴ SIPRI Arms Transfers Database alapján.

⁴⁵ SERR, Marcel: [Zur Geschichte der deutsch-israelischen Rüstungskooperation](#). [online], Aus Politik und Zeitgeschichte 6/2015, Forrás: bpb.de [2018. 09. 12.]

A közel-keleti és észak-afrikai célországokon kívül Dél-Korea szintén a német hadianyagok klasszikus felvásárlói közé tartozik évtizedek óta, Észak-Korea fenyegetése miatt aktív fegyverkezést folytat.⁴⁶ Dél-Korea a nagy fegyverrendszerek és tartozékaik mellett mind az öt évben nagy értékben importált olyan kifinomult német hadianyagokat, mint elektronikai, navigációs és kommunikációs berendezések, rakéták, rakétavédelmi rendszerek, illetve tűzvezető rendszerek.⁴⁷ Ezenfelül mind Dél-Korea, mind Izrael esetében figyelemreméltó, hogy az általuk vásárolt tengeralattjárókra átalakítással hagyományos és nukleáris robbanófejjel ellátott cirkáló rakétákat lehet telepíteni, melyek Dél-Korea esetében Észak-Korea, Izrael esetében Irán ellen lehetnek hatásos elrettentő fegyverek.

Végezetül érdemes szót ejteni a listán szereplő Indonéziáról. Indonézia az elmúlt több, mint tíz évben nagy mennyiségben vásárolt fegyvereket Németországtól, elsősorban hadihajókat. Jelenlegi flottájának majdnem felét német gyártmányú hajók teszik ki. Lévéen, hogy az ország területe több mint 18 000 szigetre terjed ki, illetve felségvizein jelentős kereskedelmi hajóforgalom halad át, e vizek védelme a kalózkodással szemben elsődleges fontossággal bír.⁴⁸

Összességében tehát megállapíthatjuk, hogy a 2013-2017 közötti időszakban a világ legnagyobb exportőrei között elfoglalt hely Németország számára nem újdonság, az egyedi exportengedélyek értéke nőtt, azonban a legfontosabb változás, hogy a korábban elsődleges felleveőpiacnak számító EU, NATO (és NATO-val egyenrangú) államokba összességében csökkent a kivitel, helyettük előtérbe kerültek azon országok, melyek

- aktív (szárazföldi vagy tengeri) fegyverkezési programokat folytatnak, saját hadiipari kapacitásukat fejlesztik, tehát erős igényük van a fejlett fegyverrendszerekre, hadianyagokra és technikákra,⁴⁹
- némely esetben autoriter politikai berendezkedéssel bírnak,
- illetve nem egy közülük olyan térségben található, melyben fegyveres konfliktus zajlik, vagy feszültségekkel terhelt.

⁴⁶ EBBIGHAUSEN, Rodion: [Deutsche Firmen profitieren von Korea-Konflikt](#). [online], 2017. 03. 30. Forrás: dw.com [2018. 09. 12.]

⁴⁷ A német fegyverexportjelentések 2013-2017 közötti adatai alapján.

⁴⁸ [Indonesien](#). [online], Länderportraits, Bonn International Center for Conversion, 12/2017, Forrás: ruestungsexport.info [2018. 09. 19.], 2., 17.

⁴⁹ MOLTSMANN: *i. m.*

3.2. A szigorított fegyverexport-politika kudarca

2013 őszén a németországi választási kampány alatt az egyik fő téma volt a fegyverexport-politika. A második Merkel-kormányt heves kritikák érték amiatt, mert többek között diktatúráknak szállít fegyvereket: ez ellen szólalt fel az SPD, különösen az akkor még ellenzéki szociáldemokrata képviselő, Sigmar Gabriel is. Sigmar Gabriel később a harmadik Merkel-kormány gazdasági minisztere lett.⁵⁰ Hivatalba lépésekor kinyilvánította, hogy a fegyverkivitelt jelentős mértékben csökkenteni kell, különösen a harmadik országok irányába, illetve meg kell szüntetni azt a gyakorlatot, hogy korábban a védelmi ipar javára szolgáló exportdöntések születtek, és erős exportellenőrzési rendszert kell kialakítani.⁵¹ A szigorúbb exportpolitika alapjául a 2013-as koalíciós szerződés szolgált, mely egy „visszafogottabb” fegyverexport-politika mellett foglalt állást. Szintén a szerződés miatt vezette be az új kormány, hogy az éves fegyverexportjelentések mellett félévenként is nyilvánossá fog tenni egy jelentést.⁵² A koalíciós szerződés azonban lényegét tekintve nem jelentett újdonságot, főleg a korábbi szerződések megállapításait ismételte e téren.⁵³

Ahogy a fenti táblázatban láthattuk, a kiadott egyedi exportengedélyek értéke 2014-ben le is csökkent, azonban 2015-ben közel megduplázódott. Gabriel már nem tudta megakadályozni az előző kormány által engedélyezett tételek leszállítását (mint például az 1,8 milliárd eurós üzlet keretében Katarnak eladatott Leopard harckocsik és önjáró tarackok).⁵⁴ Sigmar Gabriel fegyverexportot csökkentő fellépése hamar politikai vitákat szült. A CSU elnöke, Horst Seehofer és Peter Tauber CDU-párti képviselő amellet érvelt, hogy figyelembe kell venni a biztonságpolitikai és gazdasági érdekeket, mivel egy erősebb exportellenőrzési rendszer tönkre tenné a hazai védelmi ipart, így a Bundeswehr az amerikai importra fog rászorulni. Az SPD azonban felelősségteljesebb exportpolitika kialakítását sürgette.⁵⁵ A CDU a későbbiekben is tiltakozott, amikor Gabriel 2015-ben Szaúd-Arábiának szánt nehéz fegyverek exportját

⁵⁰ PAULY, Marcel – STEINMETZ, Vanessa: [Deutschlands Geschäft mit dem Krieg](#). [online], 2018. 01. 25. Forrás: [spiegel.de](#) [2018. 09. 12.]

⁵¹ DOLL, Nikolaus: [Gabriels Rüstungsexport-Prüfer verärgern die Union](#). [online], 2016. 09. 20. Forrás: [welt.de](#) [2018. 09. 12.]; [Seehofer attackiert Gabriel wegen Rüstung](#). [online], 2014. 07. 27. Forrás: [tagesspiegel.de](#) [2018. 09. 12.]

⁵² [Deutschlands Zukunft gestalten. Koalitionsvertrag zwischen CDU, CSU und SPD. Die Bundesregierung 2016](#). [online], Forrás: [bundesregierung.de](#) [2018. 09. 12.], 12-16.

⁵³ BRZOSKA, Michael: [Debating the future of the German arms industry, again](#). [online], 2014. 11. 07. Forrás: [sipri.org](#) [2018. 09.12.]

⁵⁴ CONRAD, Naomi: [Germany's arms exports rise to 7,5 billion euros](#). [online], 2016. 02. 19. Forrás: [dw.com](#) [2018. 09. 12.]

⁵⁵ [Seehofer attackiert Gabriel wegen Rüstung](#). i. m.

akadályozta meg. A kereszténydemokraták szerint a fegyverexport a kül- és biztonságpolitika szükséges és jogos eszköze, mellyel a Közel-Keletet stabilizáló országokat (mint Szaúd-Arábia) kell támogatni.⁵⁶

Gabriel kezdeményezésére 2016-ban létrejött egy fegyverexportellenőrzés jövőjét vizsgáló bizottság, melynek tagjai többek között a SIPRI, az egyházak, az Amnesty International és az IG Metall képviselői voltak. A kezdeményezés mögött valószínűleg az állt, hogy a közelgő szövetségi választások miatt a gazdasági miniszter bizonyítani akarta, hogy hű maradt korábbi nyilatkozataihoz. Sigmar Gabriel azonban úgy tűnt, hogy két tűz közé került, mivel fellépése mind a koalíciós pártok, mind a védelmi ipar képviselőinek heves ellenzését váltotta ki. Az előbbiek ismételten a kül- és biztonságpolitikai érveket hozták fel, hangsúlyozva, hogy ha további exportengedélyeket tagadnak meg, Németország megbízhatatlan nemzetközi partner lesz, míg az utóbbiak szerint felesleges megszigorítani az ellenőrzési rendszert.⁵⁷ Sigmar Gabriel, mivel nem teljesítette az SPD kezdeti ígéreteit, a későbbiekben is védekező pozícióba kényszerült. Érvelése szerint egyrészt 2015 után (hozzátesszük, valóban) csökkent az engedélyek volumene, másrészt az ún. „Iszlám Állam” felemelkedése miatt szükség volt a fegyvereladásokra.⁵⁸

A szigorító exportpolitika ellen folyamatosan két érv ismétlődött: egyfelől Németország kül- és biztonságpolitikai érdekei, másfelől a védelmi ipar érdekei.

3.3. Kül- és biztonságpolitikai érdekek

A fegyverexport-politika mellett szóló érvek többsége stratégiai megfontolásokon alapszik. A fegyverexportok folyamán figyelembe vett kül- és biztonságpolitikai érdekeket a hivatalos német dokumentumok is megemlíti. Ezen érdekek jelennek meg a legmagasabb szintű német biztonságpolitikai dokumentumban, a 2016-os Fehér könyvben is (*Weißbuch 2016 zur Sicherheitspolitik und zur Zukunft der Bundeswehr*). A Fehér könyv a megváltozott biztonságpolitikai környezetben a német biztonságpolitika elsődleges kihívásai között említi a nemzetközi terrorizmust, a törékeny államiságot és a rossz kormányzást. Mivel Európa szomszédságában (elsősorban a Közel-Keleten és Észak-Afrikában) fokozott veszélyt jelent a bukott vagy gyenge államiság, ezért a dokumentum szerint kiemelt fontossággal bír a regionális és

⁵⁶ [Union fordert deutsche Waffen für Saudi-Arabien](#), [online], 2015. 03. 07. Forrás: faz.net [2018. 09. 12.]

⁵⁷ [Gabriels Rüstungsexport-Prüfer verärgern die Union](#). i. m.

⁵⁸ MONATH, Arthur: [Rüstungsexport ist rückläufig](#), [online], 2018. 01. 26. Forrás: tagesspiegel.de [2018. 09. 18.]

helyi szereplők megerősítése. A megerősítés (*Ertüchtigung*) magába foglalja a felszerelést, ebbe beleértve a hadianyagok exportját, melyhez azonban nélkülözhetetlen a tanácsadás és kiképzés, valamint lehetőleg a biztonsági szektor reformja és a kormányzás megerősítése.⁵⁹ Ezenkívül a 2013-as koalíciós szerződés említi, hogy a világban a stabilitást többek között egy visszafogott fegyverexport-politikával kell elérni.⁶⁰ Az exportellenőrzés kapcsán pedig említettük már, hogy a Politikai Alapelvek értelmében a harmadik országokba való kivitel Németország kül- és biztonságpolitikai érdekeivel indokolható.⁶¹ Sigmar Gabriel maga is írta a 2013-as fegyverexportjelentés bevezetőjében, hogy a fegyverexport nem gazdaságpolitikai, hanem biztonságpolitikai eszköz.⁶² A szövetségi kormány értelmezésében tehát a katonai eszközök, hadianyagok exportja a nemzetközi stabilitás biztosításának egyik lényeges eszköze.

A tíz legfontosabb partner közé tartozó (EU- vagy NATO-tag) Görögországgal, Olaszországgal és az Egyesült Államokkal Németországnak egyértelmű szövetségi viszonya van, viszont érdemes megnézni a fent már említett közel-keleti és észak-afrikai országokkal való kül- és biztonságpolitikai kapcsolatokat, hiszen ezek 2013-2017 között újonnan kerültek be a tíz legfontosabb fegyverkereskedelmi partner közé. A legtöbb kritikát kiváltó, Szaúd-Arábiával való kapcsolat Németország szempontjából kellemetlen, de szükséges. Köztudott, hogy Szaúd-Arábiában az emberi jogok súlyosan sérülnek, terrorizmus vádjával végeznek ki elítélteket, köztük ellenzéki síitákat is. A szövetségi kormány szemében Szaúd-Arábia mégis kulcsfontosságú partner a szíriai konfliktus rendezésében és a terrorizmus elleni harcban. Szaúd-Arábia azonban nem elégszik meg a regionális hatalmi egyensúllyal, helyette riválisát, a síita hatalmat, Iránt kívánja kiszorítani a térségből, ezért is lépett fel a jemeni síita lázadók ellen. Az említett járőrhajókról szóló exportengedélyt is csak végül azzal az érveléssel adta ki a Szövetségi Biztonsági Tanács, hogy a hajók nem támadó fegyverek, így nem vethetők be a jemeni konfliktusban.⁶³ A német hadianyag szállítások végképp lekerültek a napirendről, amikor 2018 őszén Jamal Khashoggi meggyilkolása miatt a nemzetközi közhangulat (különösen az európai országok részéről) Szaúd-Arábia ellen

⁵⁹ [Weißbuch 2016 zur Sicherheitspolitik und zur Zukunft der Bundeswehr](#), [online], Bundesministerium der Verteidigung, Berlin 2016, bmvg.de [2018. 09. 19.], 34., 39., 52.

⁶⁰ Deutschlands Zukunft gestalten. i. m., 12.

⁶¹ Politische Grundsätze der Bundesregierung... i. m., 4.

⁶² [Bericht der Bundesregierung über ihre Exportpolitik für konventionelle Rüstungsgüter im Jahre 2013. Rüstungsexportbericht 2013](#), [online], Bundesministerium für Wirtschaft und Energie, Berlin 2014. Forrás: bmwi.de [2018. 09. 18.], 2.

⁶³ HETTYEY András: [Németország Közel-Kelet politikája érdekek és értékek útvesztőjében](#), [online], Hadtudományi Szemle 2017. X. évfolyam 4. szám, Forrás: epa.oszk.hu [2018. 09. 18.], 187-189.

fordult. Angela Merkel 2018 októberében úgy nyilatkozott, hogy ameddig az ügy nincsen kivizsgálva, további fegyverexportokról nem lehet szó.⁶⁴

A 7. helyen szereplő Katar biztonsága szintén érdeke Németországnak, mivel egyrészt kőolaj- és földgázszállító, másrészt fontos gazdasági partner is.⁶⁵ Egyiptomot, mint a szintén 7. legfontosabb partnert, Németország egyrészt elismerésben részesítette, mert 2016 óta hatékonyan lép fel az embercsempészek hajói ellen, másrészt komoly német befektetések (többek között az áramellátásban) is vannak az országban.⁶⁶ 2018 elején a kormány leállította a jemeni konfliktusban közvetlenül résztvevő országokba irányuló fegyverkivitelt (az országokat azonban nem nevezte meg). Merkel 2017-es rijádi látogatása során Szaúd-Arábia kifejezte szándékát, hogy nem kíván több fegyverüzletet kötni Németországgal.⁶⁷

Algéria szintén fontos partner a terrorizmus, kábítószer-, illetve emberkereskedelem elleni fellépésben, stabilitása Európa érdeke is. A 2016-2017 folyamán szállított német fregattokhoz a Bundeswehr biztosítja az algériai személyzet kiképzését.⁶⁸ A harmadik helyen álló Izraellel Németország kapcsolatai az utóbbi években igencsak meginogtak. Németországnak, mint az EU vezető államának, érdeke a palesztin-izraeli konfliktus megoldása, azonban ütköző pontot jelent, hogy Németország a kétállami megoldást támogatja. A kapcsolatokat tovább terheli, hogy Berlin aktívan részt vett az iráni nukleáris megállapodás kialakításában, ami Izrael nemtetszését váltotta ki.⁶⁹ Németország korábban Izraelnek szállított főleg fegyvereket, míg az Egyesült Királyság és Franciaország az arab országoknak.⁷⁰ A 2013-2017 közötti fegyverexport alapján úgy tűnik, hogy a német külpolitika már kiegyensúlyozottabban viszonyul az arab-izraeli kérdéshez, mivel Katar, Egyiptom és Szaúd-Arábia is megjelent a főbb célországok között. Hozzá kell tenni, hogy ez nem

⁶⁴ [Merkel backs call to freeze arms exports to Saudi Arabia](#). [online], 2018. 10. 27. Forrás: politico.eu [2018. 11. 14.]

⁶⁵ Bár a vizsgált időszakon kívül esik, mégis jól érzékelteti a két ország viszonyát, hogy a katar emír szerint az öbölmenti országok közül Katar lesz Németország legnagyobb befektetője megelőzve Kuvaitot. Lásd: BRÜGGMANN, Mathias: [Katar wird größter Golf-Investor in Deutschland](#). [online], 2018. 09. 07., Forrás: handelsblatt.com [2018. 09. 18.]

⁶⁶ HETTYEY: [Németország Közel-Kelet politikája](#)... i. m., 186.

⁶⁷ [Milliardenschwere deutsche Rüstungsexporte an Länder der Jemen-Kriegsallianz](#). [online], 2018. 02. 22. Forrás: dw.com [2018. 09. 18.]; [Saudi-Arabien will keine deutschen Waffen mehr kaufen](#). [online], 2017. 04. 30., Forrás: zeit.de [2018. 09. 18.]

⁶⁸ [Algerien](#). [online], Länderportraits, Bonn International Center for Conversion 12/2017, Forrás: [ruestungsexport.info](#) [2018. 09. 18.]

⁶⁹ HETTYEY: [Németország Közel-Kelet politikája](#)... i. m., 181-182.

⁷⁰ BRZOSKA: [Rüstungsexportpolitik](#). i. m., 656.

jelent ellentmondást, hiszen Szaúd-Arábia és Izrael egyaránt Irán közös riválisa, éppen ezért Izrael sem kifogásolta a Szaúd-Arábiával kötött fegyverüzleteket.⁷¹

Végezetül érdemes megemlíteni Törökországot, mely bár csak a 17. legfontosabb célszország volt, azonban a vizsgált időszakban mégis nagy felháborodást okozott a hír, hogy az afríni hadjáratban Törökország 2016 óta a Németországtól vásárolt Leopard 2-es harckocsikat vetette be a kurdok ellen, a NATO déli szárnyának védelmére hivatkozva. A kormány elismerte Törökország jogos biztonsági érdekeit, azonban hangsúlyozta, hogy a művelet nem hátráltathatja az „Iszlám Állam” elleni harcot.* Törökország az 1980-as évek óta vásárol támadó fegyvereket (köztük harckocsikat) Németországtól, azonban a 2016-os puccskísérlet után Berlin több, Törökországnak szánt exportengedélyt tiltott le. A korlátozásokhoz az is hozzájárult, hogy a puccsot követően több török származású német állampolgárt is letartóztattak Törökországban.⁷² Törökország szerepe az utóbbi években felerősödött a német biztonságpolitika számára, mivel a menekültválság és szíriai konfliktus kezelésében, illetve a terrorizmus elleni harcban egyaránt megkerülhetetlen partner.⁷³

A fent kiemelt országok mindegyike a közel-keleti és észak-afrikai térségben fekszik, szerepük Európa és Németország biztonságában megkérdőjelezhetetlen, különösen napjainkban. A fenti esetekben figyelembe vett biztonságpolitikai szempontok az olajellátás biztosítása, a terrorizmus elleni fellépés, és ennek érdekében a helyi és regionális szereplők külső és belső fenyegetésekkel szembeni megerősítése csúcstechnológiájú fegyverrendszerek exportjával. Ez érvényes Szaúd-Arábiára, Törökországra, Katarra, Egyiptomra és Algériára egyaránt. Izrael biztonsága egyrészt szintén kulcsfontosságú, másrészt német államérdek.⁷⁴

A 2016-os Fehér könyv szerint Németország vezető, de felelős nemzetközi szereplő kíván lenni. A fent felsorolt érdekek a megváltozott német külpolitikai felfogás és biztonságpercepció

⁷¹ CAFIERO, Giorgio – WAGNER, Daniel: [Germany's Arms Sales and the Middle East](#). [online], Huffingtonpost, 2013. 08. 23., Forrás: [huffingtonpost.com](#) [2018. 09. 19.]

* A német harckocsik kurdok elleni bevetése egyébként nem először merült fel érzékeny témaként a német-török kapcsolatokban. Németország 1993-ban 3 hónapos fegyverembargót hirdetett Törökországgal szemben, majd 1994-ben és 1995-ben ismét felfüggesztették a fegyverexportokat, míg Berlin vizsgálatot folytatott a Leopard harckocsik kurdok elleni bevetéséről. Lásd: RON, James: [Human Rights Watch: Weapons Transfers and Violations of the Laws of War in Turkey](#). [online], 1995. november, Forrás: [hrw.org](#) [2018. 10. 24.]

⁷² WERKHÄUSER, Nina: [Waffengeschäfte versus Menschenrechte](#). [online], 2018. 02. 22. Forrás: [dw.com](#) [2018. 09. 18.]; FUCHS, Richard A.: [Das Panzer-Dilemma der Bundesregierung](#). [online], 2018. 01. 24. Forrás: [dw.com](#) [2018. 09. 18.]

⁷³ EGERESI Zoltán: [Merre tovább? A német-török kapcsolatok a 2017-es német választás után](#). [online], Stratégiai Védelmi Kutatóközpont Elemzések 2017/24., Forrás: [svkk.uni-nke.hu](#) [2018. 11. 13.], 3.

⁷⁴ WULF, Herbert: [Waffenhandel außer Kontrolle?](#) [online], Wissenschaft & Frieden 2012-4: Rüstung – Forschung und Industrie. Forrás: [wissenschaft-und-frieden.de](#) [2018. 09. 18.]

tükrében érthetők. Elgondolkodtató azonban, hogy a fegyverexport mennyire hatásos kül- és biztonságpolitikai eszköz, és hogyan egyeztethető össze a felelősséggel. Régóta vitatott külpolitikai eszköz, melyet már a hidegháború alatt az Egyesült Államok is előszeretettel alkalmazott a Szovjetunióval szemben. A fegyverexport a külügyeket kétféleképpen befolyásolhatja. Egyrészt megváltoztatja a hatalmi egyensúlyt a fogadó ország és szomszédjai között, illetve az államot belsőleg erősíti meg a nem állami szereplőkkel szemben. Másrészt az exportőr az ügyletekkel és az azokat övező feltételekkel befolyása alá vonja az importőröket. A fegyverexport a külpolitika rugalmas eszköze, mértéke könnyen szabályozható. További előnye, hogy kevés költséggel jár, ellentétben a közvetlen katonai jelenléttel.⁷⁵ Utóbbi különösen fontos Németország számára, melynek hadereje külföldön csak a Bundestag jóváhagyásával vethető be. Ha Németország például külföldi katonai jelenléttel kívánná támogatni a közel-keleti vagy észak-afrikai országokat, az komoly társadalmi ellenállásba ütközne, ellenben a helyi és regionális partnerek fegyverekkel való megerősítésével kikerülhető ezen akadály.

Számos szakértő viszont megkérdőjelezi, hogy Németország valóban rendelkezik határozott „fegyverexport-stratégiával.” Az érvelések szerint e tény részben a Politikai Alapelvek ellentmondásaiból származik, mivel az Alapelvek nem egyeztethetők össze a gyakorlattal. Kétségbevonható, hogy Németország mennyire felelős nemzetközi szereplő, ha olyan országokat támogat, melyek pont, hogy nem osztják a nyugati világ értékrendjét, az emberi jogokat nem tisztelik, és különutas politikát folytatnak.⁷⁶ A fegyverexport, mint kül- és biztonságpolitikai eszköz kapcsán pedig ismételten felmerülhet John H. Herz immár klasszikusnak számító biztonsági dilemmája, mely szerint egy ország fegyverkezése növeli szomszédjai fenyegetettség-érzését, ellentétes hatást kiváltva további eszkalációhoz vezethet, így pont az elérni kívánt stabilitás vesz el.

Bár kétségkívül nem kiforrott a német külpolitikai koncepció, azonban a 2016-os Fehér könyv célkitűzései és a fegyverexport-politika változásai mégis abba az irányba mutatnak, hogy Németország egyre inkább ambiciózusabb, aktívabb nemzetközi szereplő lesz.

⁷⁵ THRALL, Trevor – DOMINEY, Caroline: [Risky Business. The Role of Arms Sales in U.S. Foreign Policy](#). [online], Cato Institute, 2018. 03. 13. Forrás: object.cato.org [2018. 09. 19.], 9-10.

⁷⁶ GREBE: i. m., 6.

3.4. Hadiipari érdekek

A lazuló fegyverexport-politika melletti érvek másik része a hadiipar befolyásához köthető. A biztonságpolitikai érdekek és az ipari érdekek azonban nem választhatók el egymástól, mivel a német biztonságpolitika fontos szempontnak tartja a hazai védelmi ipar fenntartását, így elkerülhető, hogy a Bundeswehr teljes mértékben a külföldi beszállítóktól függjön.⁷⁷ A fegyverkereskedelem nem csak politikai, hanem gazdasági tényező is. A kormány az exportellenőrzéssel hatással van a gazdasági szereplőkre, de a gazdasági szereplők (cégek, szakszervezetek, ágazati szervezetek) ugyanúgy érdekeket érvényesítenek, vagyis a fegyverexport-politikára hatást gyakorolnak, elsősorban a lobbitevékenységen keresztül.⁷⁸ A gazdasági szereplők érvelése általában strukturális okokon alapszik (munkahelyek, gyenge ágazatok vagy régiók), de a politikusokkal fenntartott kapcsolataikat is kihasználják.⁷⁹ A gazdasági érdekek erős, de nem túlzott hatást gyakorolnak a német fegyverexport-politikára. A haditengerészeti eszközökre vonatkozó exportengedélyeket például ritkán tagadja meg a szövetségi kormány, ellentétben a szárazföldi hadseregek számára szánt exportengedélyekkel, (lévén, hogy egy szárazföldi nehézfegyver jobban bevethető a saját civil lakosság ellen, mint egy haditengerészeti fegyver).⁸⁰

A legfontosabb német gazdasági érdekcsoportok egyike a Német Ipari Szövetség (*Bundesverband der Deutschen Industrie*, röviden BDI), mely 30 ipari ágazat érdekvédelmi szervezeteit egyesíti, és többek között komoly szerepet játszott az EU keleti bővítésében.⁸¹ A BDI tagja a Német Biztonsági és Védelmi Ipar Szövetség (*Bundesverband der Deutschen Sicherheits- und Verteidigungsindustrie*, röviden BDSV), mely 220 céget foglal magába, beleértve a leányvállalatokat is. Tagjai többek között olyan védelmi ipari cégek, melyek a Bundeswehr fontos beszállítói, ilyenek például a Heckler & Koch, a Rheinmetall, a Kraus-Maffei Wegmann, a Thyssen-Krupp Marine Systems vagy a Diehl Defence.⁸²

⁷⁷ MÖLLING, Christian: [Für eine sicherheitspolitische Begründung deutscher Rüstungsexporte](#). [online], Stiftung Wissenschaft und Politik, November 2013, Forrás: swp-berlin.org [2018. 09. 19.]

⁷⁸ BRZOSKA: Rüstungsexportpolitik. i. m., 657.

⁷⁹ BRZOSKA Michael: [Neoliberale Rüstungsexportpolitik? Markt und Staat im globalen Rüstungsmarkt](#). [online], Wissenschaft & Frieden 2014-2, Forrás: wissenschaft-und-frieden.de [2018. 09. 19.]

⁸⁰ BRZOSKA: Rüstungsexportpolitik. i. m., 657.

⁸¹ HETTYEY: [Ki az úr a házban?](#)... i. m., 71.

⁸² [Mitglieder. Bundesverband der Deutschen Sicherheits- und Verteidigungsindustrie](#). [online], Forrás: bdsv.eu [2018. 09. 19.]

A német hadiipari vállalatok eladásai a 2013-2017 közötti időszakban folyamatosan nőttek, bár változó ütemben. Az eladások az előző évhez képest 2014-ben 9,4%-kal, 2015-ben 7,4%-kal, majd 2016-ban 6,6%-kal növekedtek.⁸³

A tárgyalt időszakban a SIPRI 100 legnagyobb fegyvergyártói között a Rheinmetall stabilan előrébb került (2014-ben a 31.-ről 32. helyre, 2015-ben a 30., 2016-ban a 26. helyre), látványosan pedig a Thyssen-Krupp 2014-ben az 59. helyről a 42.-re került, illetve a Krauss-Maffei Wegmann 2016-ban a 88. helyről a 78.-ra került.⁸⁴ A német gyártók termelése tehát növekszik, azonban a gyenge európai piac miatt a termékeik nagyobb része Európán kívüli országokba irányul.

Az elmúlt években a védelmi ipari szereplők fennálló problémája, hogy a Bundeswehr, valamint az uniós és NATO-országok kevés megrendelése nem segíti elő a csúcstechnológiájú képességek megtartását, így a cégek az exportra szorulnak.⁸⁵ A hidegháborút követő évtizedekben a hagyományosan erős védelmi ipari bázissal rendelkező európai államok védelmi kiadásai nem növekedtek, ellentétben például a délkelet-ázsiai térségével. A 2008-as gazdasági világválság a védelmi költségek további megszorítását eredményezte, így az európai védelmi ipar belső piacai stagnáltak, a katonai biztonsági szektor háttérbe szorulásával nem történtek nagyobb fegyverkezési programok. A walesi, majd varsói NATO-csúcsok után a védelmi kiadások emelkedése nem feltétlenül járt együtt a fegyverkezési programok és technológiák megindulásával, melyhez elsősorban politikai akaratra és megfelelő stratégiai tervezésre lenne szükség. Az európai védelmi ipar belső piacainak szűkössége miatt az európai védelmi nagyvállalatok kénytelenek az exporttal profitot termelni, hiszen az európai haderők nem biztosítanak olyan vásárlóerőt, mely őket eltartaná. A külső piacokon azonban az európai fegyvergyártók nem csak az orosz és amerikai, illetve a feltörekvő országok (például a kínai) vállalatokkal, hanem egymással is versengenek.⁸⁶ A kiélezett verseny pedig megköveteli a csúcstechnológiák fejlesztését. E globális fegyverkereskedelmi versenyben a német cégek a szigorú szabályozások miatt hátrányba kerülnek a jóval lazábban szabályozott más nemzetek vállalataival.

A német fegyverexport-jelentések rámutatnak, hogy a német fegyvergyártók hagyományos piacain, elsősorban az EU- és NATO-tagállamok részéről csökkent a kereset, ezzel jelentősen

⁸³ The Sipri Top 100 Arms-Producing and Military Services Companies, 2014-2016 adatai alapján.

⁸⁴ Uo.

⁸⁵ WEBER, Joachim: [Rolle rückwärts beim Export?](#) [online], Arbeitspapier Sicherheitspolitik, Nr. 12/2018, Bundesakademie für Sicherheitspolitik, Forrás: baks.bund.de [2018. 09. 19.], 3.

⁸⁶ ETL Alex: [Európai védelmi ipar napjainkban.](#) [online], Szakmai Szemle, 2017. 2. szám, Forrás: knbsz.gov.hu [2018. 09. 19.]

csökkent piaci részesedésük. Ezzel szemben a Távol- és Közel-Keleten megnőtt keresletet az amerikai, orosz és kínai beszállítók szolgálják ki. Hogy a német cégek ne kerüljenek versenyhátrányba, nekik is a kedvezőbb piaci adottságokkal rendelkező térségek felé kell fordulniuk, ahol van kereslet a termékeikre.⁸⁷

A BDSV és a BDI közös állásfoglalása ugyanezt a problémát hangsúlyozta. Mivel az amerikai, orosz és más európai országok kormányai jelentősen támogatják az exporttevékenységet, ezzel a német hadiipar hátrányba kerül. Az állásfoglalás szerint a jelenlegi exportellenőrzési rendszerben nincs szükség további szigorításokra.⁸⁸

2014-ben a hadiipar képviselői arra hívták fel a kormány figyelmét, hogy a szektor jelentősége olyannyira megrendült, hogy számos nemzetközi fejlesztési projekt már német közreműködés nélkül működik. A BDSV elnöke, egyben a Rheinmetall vezérigazgatója, Armin Papperger szerint a kormány vonakodása veszélybe sodorja a vállalatok azon képességét, hogy csúcstechnológiát állítsanak elő. Az üzleti kilátások romlása miatt különösen nehéz helyzetbe kerültek a középvállalatok, mivel bankjaik magasabb kockázatokra hivatkozva megnövelték a hitelfinanszírozási költségeket.⁸⁹ Papperger egy másik interjúban is a technológia elvesztésére figyelmeztetett. Szerinte a jövőben hiányozhatnak azok a klasszikus páncélosok és tengeralattjárók, melyekbe német technológiát építenek be.⁹⁰

A hadiipari képviseletek a fegyverexport támogatása mellett szintén a 2016-os Fehér Könyvben említett megváltozott biztonságpolitikai helyzetre hivatkozva érvelnek. Eszerint, ha Németország valóban nagyobb nemzetközi szerepet kíván vállalni, teljesítőképes és versenyképes hadiiparra van szüksége, így biztosíthatja cselekvőképességét és támogathatja szövetségeseit és partnereit. Ezért a kulcstechnológiák megőrzése biztonságpolitikai érdek is. Ezen felül a BDSV és a BDI hangsúlyozzák a szövetségi kormány által 2015-ben elfogadott, a védelmi ipar erősítéséről szóló stratégiai dokumentumot is, melyben a kormány elkötelezettségét fejezte ki a védelmi ipari kulcstechnológiák megőrzéséért.⁹¹ A dokumentum rögzíti, hogy a kormány a jövőben támogatni

⁸⁷ [Bericht der Bundesregierung...](#) 2013, i. m., 35.

⁸⁸ [Gemeinsame Stellungnahme des Bundesverbandes der Deutschen Industrie e. V. \[BDI\] und des Bundesverbandes der Deutschen Sicherheits- und Verteidigungsindustrie e. V. \[BDSV\]](#). [online], 2016. 10. 26., Forrás: bmwi.de [2018. 09. 19.], 5., 11-12.

⁸⁹ [Mozgásba lendül a német hadiipar](#). [online], 2014. 09. 06. Forrás: kitekinto.hu [2018. 09. 19.]

⁹⁰ HEGMANN, Gerhard: [Rheinmetall träumt vom Comeback der Rüstung](#). [online], 2015. 03. 19., Forrás: welt.de [2018. 09. 19.]

⁹¹ [Gemeinsame Stellungnahme...](#) i. m., 8.

fogja a védelmi fejlesztéseket, illetve bilaterális kapcsolatok révén segíti a vállalatokat.⁹² Az említett nemzeti hadiipari kulcstechnológiákként a kormány elsősorban rejtjelezési technológiákat, szenzorokat, páncélos és vízalatti járművek technológiáit, és a védelmi technológiákat azonosította.⁹³

A 2013-2017 közötti fegyverexport mutatószámai arra utalnak, hogy a német kormány nagyobb részben a hadiipar érdekei, kisebb részben a (hadiipari szempontokat alátámasztó) külpolitikai szerepvállalás és a biztonságfelfogás változása miatt a gazdasági szereplőknek kedvezőbb politikát kezdett el folytatni. A hadiipar helyzetének konszolidálása egyben kulcsfontosságú biztonságpolitikai érdek, mert az olyan nemzetközi kooperációkhoz, mint az Európai Unióban a PESCO, vagy a NATO-ban a keretnemzet koncepció, Németországnak stabil hadiipari háttérre van szüksége.

⁹² [Strategiepapier der Bundesregierung zur Stärkung der Verteidigungsindustrie in Deutschland](#). [online], Die Bundesregierung, Berlin, 2015. 07. 08., Forrás: bdi.eu [2018. 09. 19.]

⁹³ [Strategiepapier der Bundesregierung...](#) i. m., 3-5.

4. A NÉMET FEGYVEREXPORT-POLITIKA ÉS AZ EURÓPAI VÉDELMI INTEGRÁCIÓ

A hadiipari helyzet konszolidálásának kézenfekvő megoldása lenne, ha az európai haderők több terméket rendelnének, azonban a növekvő ipari kapacitás még így is kihasználatlan lenne.⁹⁴ Lehetséges megoldásként merülnek fel a közös európai védelmi együttműködések, melyekkel egyrészt csökkenteni lehetne a hadiiparra nehezedő nyomást, másrészt elkerülhetők lennének a fegyverexport-politikát érő vádak.

A németországi zöld, liberális, szociáldemokrata és konzervatív pártok között konszenzus uralkodik arról, hogy Németországnak szüksége van egy európai közös védelempolitikára.⁹⁵ A politikai pártok, valamint a kül- és biztonságpolitikai szakértők részéről egyaránt felmerült, hogy a német hadiipar aggályaira megoldást jelenthet az európai védelmi integráció. Az utóbbi évek biztonságpolitikai változásai miatt előtérbe került a haderők, a védelmi ipar és a fegyverexport „európaizációjáról”, vagyis egy védelmi unió kialakításáról szóló diskurzus. A megvalósításról jelenleg az Európai Unió képtelen közös álláspontot teremteni, de ezen irányba történtek már lépések. Egyrészt a PESCO (*Permanent Structured Cooperation* - Állandó Strukturált Együttműködés) és az Európai Védelmi Alap (*European Defense Fund*) létrehozásával, másrészt olyan védelmi ipari együttműködésekkel, mint az Airbus-csoport, illetve annak mintájára a német Krauss-Maffei Wegmann és a francia NEXTER Defence Systems vállalatokból álló harckocsigyártó, a KNDS-csoport.⁹⁶ További francia-német projektek elindításáról egyezett meg Angela Merkel és Emmanuel Macron 2017 folyamán, többek között egy közös új generációs vadászgép, valamint tüzérségi rendszer és katonai műhold fejlesztési projektekről.⁹⁷ Másik megoldásként merült fel korábban egy NATO-n belüli nyílt piac kialakítása (amelyet az amerikai kormány támogatott), így azonban hamar monopolhelyzetet élveznének az amerikai vállalatok, míg az európai hadiipar megint csak hátrányba kerülne.⁹⁸

⁹⁴ GREBE, Jan: [Für eine Europäisierung der Rüstungsexportkontrolle](#). [online], Arbeitspapier Sicherheitspolitik, Nr. 4/2018, Bundesakademie für Sicherheitspolitik, Forrás: baks.bund.de [2018. 09. 20.], 1.

⁹⁵ MAJOR, Claudia – MÖLLING, Christian: [End the Silence Over Germany's Defense Industry](#). [online], Carnegie Endowment for International Peace, Europe, 2017. 11. 09. Forrás: carnegieeurope.eu [2018. 09.20.]

⁹⁶ GREBE: [Für eine Europäisierung...](#) i. m., 5.

⁹⁷ ALTMAYER, Cyril: [France to lead joint fighter jet program with Germany](#). [online], 2018. 06. 19. Forrás: reuters.com [2018. 09. 24.]

⁹⁸ BRZOSKA: [Debating the future...](#) i. m.

Az európai védelmi ipar megerősítését szorgalmazza a biztonságpolitikai Fehér könyv és a 2015-ös védelmi ipar erősítéséről szóló stratégiai dokumentum is. Ezek szerint a német szövetségi kormány egyértelmű célja az európai közös kül- és biztonságpolitika megerősítése. Ha Európa nagyobb biztonságpolitikai felelősséget kíván vállalni, szüksége van egy teljesítőképes és versenyképes védelmi iparra. A dokumentumok leszögezik, hogy az európai védelmi ipar jelenleg rendkívül fragmentált, párhuzamos fegyverfejlesztési programok zajlanak, ami a nemzetközi versenyben hátrányt jelent. Kiemelik továbbá, hogy növelni kell az európai haderők interoperabilitását és meg kell őrizni a nemzeti kulcstechnológiákat. A szövetségi kormány elkötelezi magát a katonai képességek, a Bundeswehr ellátásbiztonsága, Németország szövetség szerepének megtartása, illetve a közös fegyverexport-ellenőrzési normák mellett.⁹⁹

A BDI és a BDSV közös álláspontja a német biztonságpolitikai dokumentumokkal összhangban szintén szorgalmazza az európai védelmi együttműködést és az exportengedélyezési gyakorlat közösségi harmonizációját, melyek BDI és BDSV szerint mind előfeltételei egy közös európai biztonság- és védelempolitikának. Az érvelés szerint ahhoz, hogy a német vállalatok megbízható üzleti partnerek legyenek, a német fegyverexport-politikának is megbízhatónak kell lennie. Az európai védelmi együttműködési projektek azonban veszélybe kerülhetnek, ha a német fegyverexport-politikát tovább szigorítják.¹⁰⁰ A BDI elnöke, Dieter Kempf szerint a német szabályozások megnehezítik és késleltetik az EU- és NATO-partnereknek történő szállításokat is.¹⁰¹ A BDSV vezérigazgatója, Hans Christoph Atzpodien arra hívta fel a figyelmet, hogy a közös fegyverfejlesztési programokhoz az európai kormányoknak egyértelmű támogatást kell nyújtaniuk, ebbe beleértendő az exportszabályozást is, a különböző exportszabályozások ugyanis megnehezítik az együttműködést. A BDI szerint jelenleg a hadiiparba való kutatás-fejlesztési befektetéshez hiányzik az európai politikai akarat is. Az amerikai piacon a haderő olyan nagy számban vásárol, hogy az árak csökkenek, ezért jelenleg az európai haderőknek is olcsóbb amerikai fegyverrendszereket vásárolni. Ahogy a BDI egyik vezetője mondta: „a szuverenitás pénzbe kerül.”¹⁰² E kijelentés jól tükrözi a jelenlegi helyzetet: amíg az európai államok akarat hiányában nem hajlandók több anyagi forrást áldozni a védelemre, addig a retorikai

⁹⁹ Weißbuch 2016 zur Sicherheitspolitik... i. m., 74.; Strategiepapier der Bundesregierung... i. m., 1-3.

¹⁰⁰ Gemeinsame Stellungnahme... i. m., 6-7.

¹⁰¹ DOLL, Nikolaus: Deutsche Industrie pocht auf Rüstungskontrolle durch EU. [online], 2017. 08. 10. Forrás: welt.de [2018. 09. 20.]

¹⁰² Uo.

megnyilvánulások hiábavalók maradnak, a külső hatalmaktól (elsősorban az Egyesült Államoktól) való függőségük továbbra sem fog csökkenni.

A fent emlegetett európai közös projektek kétségkívül nagy jelentőséggel bírnak az európai védelmi ipar számára. A vadászrepülőgépek terén a közös projektek évek óta előnyt élveznek az exporttal szemben. E projektek azonban nem bizonyultak mindig sikeresnek, mivel a programok előrehaladását nehezítették a vállalati folyamatok. Az Eurofighter esetében egy becslés szerint a költségek 96%-kal voltak nagyobbak, mintha nemzeti keretben valósították volna meg. Az A400M szállítórepülőgép fejlesztésében pedig folyamatosak voltak a késések, a pénzügyi kereteket folyamatosan túllépték.¹⁰³ A közös európai projektek tehát nem mindig jelentenek megoldást az európai védelmi piac kibővítésére. Az újonnan létrejött harckocsi-projekt, a KNDS sikerességét még nem lehet megítélni. A felszíni hadihajók terén még semmilyen komolyabb előrehaladás nem történt, jelenleg öt európai nemzet vállalatcsoportjai (az olasz Fincantieri-Cluster, a francia Naval, a holland Damen-csoport, a spanyol Navantia és a német Thyssen-Krupp, Lürssen és German Naval Yards) versengenek egymással. A tengeralattjárók terén a Type 212-es tengeralattjárókra német vezetéssel már létrejött egy német-olasz-norvég projekt, mely bizonyítja, hogy e téren a német hadiipar még mindig technológiai csúcst tart, és ezt hajlandó európai partnerekkel együttműködve megtartani. A tengeralattjárók terén a német fölény tehát egyértelmű, azonban más területen a német képességek nem ennyire egyértelműen kiemelkedők. A saját nemzeti képességek felismerése és megerősítése a politika felelőssége, beleértve az export támogatását is. Továbbá szintén a politika feladata, hogy megítélje, a hadiipari célok európai szinten könnyebben megvalósíthatók-e. Ahogyan tehát a hadiipari képviselői felhívták rá a figyelmet, politikai hajlandóság nélkül az „európaizáció” csak üres szó marad.¹⁰⁴

A transzeurópai projektekben Németország számára Franciaország kézenfekvő partner lehet, mivel az Egyesült Királyság EU-ból való kilépése esetén az unió vezető katonai hatalma lesz. Az együttműködés legfőbb akadálya, hogy Franciaország számára az európai integráció (beleértve a védelmi integrációt is) saját nagyhatalmiságának megőrzését jelentette, ez különösen igaz volt Charles de Gaulle, jelenleg pedig Emmanuel Macron elnök elképzelésében. Fennáll a valószínűség, hogy Franciaország saját geostratégiai céljai megvalósításához használja fel a

¹⁰³ ETL: i. m., 33-34.

¹⁰⁴ WEBER: i. m., 3-4.

védelmi együttműködések, így a német hadiipar csak a francia hatalmi ambíciók ellátója, kiszolgálója lesz.¹⁰⁵

Az európai együttműködésekben, mint amilyen a francia-német KNDS, a résztvevő államoknak ki kell alakítaniuk egy közös fegyverexport-politikát, meg kell egyezniük, milyen szabályozással exportálnak, mivel e projektek fenntarthatósága érdekében a közös termékeket is exportálni kell majd, lévén, hogy az európai piac továbbra is szűk.¹⁰⁶ Habár a közös fegyverexport-szabályozás terén történtek már uniós lépések, a tagállamok azonban a gyakorlatban továbbra is saját biztonságpolitikai érdekeiknek megfelelően cselekszenek. 2013-ban az Európai Tanács kezdeményezése, hogy betiltsa az Egyiptomba irányuló fegyverszállításokat, Nagy-Britannia ellenállása miatt bukott meg, mivel Egyiptom Nagy-Britannia fontos ügyfele volt.¹⁰⁷ Nagy-Britanniának ugyanígy első számú célország Szaúd-Arábia, akkor is, ha az a jemeni konfliktusban aktívan részt vesz. Franciaország fegyverexport-politikáját még inkább meghatározza nemzeti identitása és globális szerepvállalási ambíciói, aminek megfelelően a politikai és társadalmi diskurzusban a fegyverexport-politika marginálisan jelenik meg, a társadalom és politika részéről az etikai-morális kérdések nagyon minimálisan merülnek fel. Ezzel szemben a holland fegyverexport-politikát – hasonlóan a némethez – erősen áthatja a pacifizmus, a politikai vezetés szigorú exportellenőrzési politikát folytat, a holland társadalom és parlament aktívan részt vesz ennek alakításában.¹⁰⁸ A helyzetet jól érzékelteti, hogy a sajtóhírek szerint 2018 októberében a francia-német közös vadászgép-fejlesztési projekt, az FCAS tárgyalásai során nézeteltérés alakult ki a jövőbeni vadászgépek exportjának szabályozására vonatkozóan. A francia fél szabadabb exportszabályokat kívánna alkalmazni, melyet kérdéses, hogy a német fél mennyire fog elfogadni.¹⁰⁹

Az európai vezető országok fegyverexport-politikái tehát nagyban különböznek egymástól, amiben a történelmi múlt, a nemzeti identitás, a külpolitikai szerepvállalás és a biztonságpercepció döntően meghatározó tényezők. Ebből következően egy európai közös fegyverexport-politika

¹⁰⁵ Uo, 4.; A francia védelempolitikai ambíciókról bővebben lásd: NÁDUDVARI Anna: [A 2017-es francia stratégiai felülvizsgálat értékelése](#). [online], Stratégiai Védelmi Kutatóközpont Elemzések 2018/12, Forrás: svkk.uni-nke.hu [2018. 11. 14.], 11-12.

¹⁰⁶ MAJOR, Claudia: [A Franco-German Defense Deal for Europe](#). [online], Carnegie Endowment for International Peace, Europe, 2017. 05. 23., Forrás: carnegieeurope.eu [2018. 09. 24.]

¹⁰⁷ GREBE: [Für eine Europäisierung...](#) i. m., 2.

¹⁰⁸ COPS-DUQUET-GOURDIN: i. m., 58-59., 62., 65-66.

¹⁰⁹ GABAUER, Matthias – TRAUFTTER, Gerald: [Frankreich droht Deutschland mit Ausstieg aus Kampfjet-Projekt](#). [online], 2018. 10. 26. Forrás: spiegel.de [2018. 12. 20.]

nehezen képzelhető el. Ehhez elengedhetetlen lenne az Európai Védelmi Unió létrehozása, amely, mint legszorosabb védelmi integráció, képes lenne felülmúlni a nemzeti korlátokat.

5. ÖSSZEGZÉS

Ha történeti távlatból tekintünk az 1945 utáni német fegyverexport-politikára, láthatjuk, hogy jellemzői, irányai mindig is állandók voltak, ez alól nem kivétel az általunk vizsgált öt év sem. A szövetségi kormányok megalakulásukkor mindig egy szigorú, visszafogott és felelősségteljes fegyverexport-politika mellett foglaltak állást, e kérdésben konszenzus uralkodott a német politikai pártok és a társadalom részéről egyaránt. E kijelentések sokszor azonban csak retorikai szinten maradtak meg, a gyakorlatban a kormányok a hadiipari befolyás alatt, kül- és biztonságpolitikai érdekekre hivatkozva a megígértnél szabadabb, kevésbé szigorú fegyverexport-politikát folytattak.¹¹⁰ A célországok között mindig is szerepeltek olyanok, melyek politikai berendezkedése, értékrendje nem volt összeegyeztethető a nyugati országok, köztük Németország (korábban az NSZK) által képviselt demokratikus, emberi jogokat tisztelő értékrenddel. A fegyverexportot a kormányok sokszor igyekeztek eltussolni (ahogy például Izrael esetében),¹¹¹ azonban nem tudták elkerülni az ellenzék és a civil társadalom éles kritikáját. A német fegyverexport-politika mindenkori dinamikáját jól érzékelteti, hogy a szociáldemokrata Helmuth Schmidt 1981-ben kancellárként Leopard harckocsik és egyéb fegyverek exportjáról tárgyalt a szaúdi külügyminiszterrel, addig 2013-ban már visszafogott fegyverexport-politikát sürgetett.¹¹² Ahogy a német kutató, Joachim Krause fogalmazott, a német fegyverexport-politikában nem történt alapvető paradigmaváltás.¹¹³

A német fegyverexport-ellenőrzés rendszere nemzetközi mércével mérve szigorúnak mondható. Az ellenőrzést az alaptörvény, két törvény és egy rendelet biztosítja nemzeti szinten. A transzparencia biztosított, e téren pozitív fejlemény, hogy a harmadik Merkel-kormánynak köszönhetően éves exportjelentések mellett már félévenkénti jelentések is megjelennek. Németország, mint „civilhatalom” mindig is aktív, együttműködő tagja volt a hagyományos fegyverek korlátozásáról szóló nemzetközi egyezményeknek is. A jogi szabályozást kiegészítik a

¹¹⁰ BRZOSKA: Rüstungsexportpolitik. i. m., 658.

¹¹¹ SERR: i. m.

¹¹² [Altkanzler Schmidt fordert weniger Waffenexporte](#). [online], 2013. 11. 12., Forrás: [spiegel.de](#) [2018. 09. 25.]; [Deutsche panzer nach Saudi-Arabien?](#) [online], 1981. 01. 05. [spiegel.de](#) [2018. 09. 25.]

¹¹³ KRAUSE: [Gibt es eine Merkel-Doktrin?](#) i. m.

Politikai Alapelvek, amelyek azonban több szempontból is kifogásolhatók. Elsősorban azért, mert nem nyújtanak egyértelmű iránymutatást a fegyverexport-engedélyezésekhez: egyaránt próbálják az emberi jogi és a kül- és biztonságpolitikai elveket érvényesíteni, azonban ezek a gyakorlatban nem mindig egyeztethetők össze. Ahhoz képest, hogy a Politikai Alapelvek értelmében a harmadik országokba irányuló fegyverexport csak különleges helyzetekben lehetséges, ez az utóbbi években mégis egyre inkább rutinszerűvé vált.

Bár a fegyverexport-politika alapvető jellemzői nem változtak, az elmúlt években mégis korábban nem látott változások történtek. A legfontosabb, hogy egyrészt az egyedi fegyverexport-engedélyek értéke rohamosan megnőtt, 2015-2016-ban történelmi csúcsot érve el. A másik fontos tendencia, hogy az EU-n és NATO-n (illetve NATO-val egyenrangú) országokon kívüli export még inkább megnőtt, valamint a célországok között több olyan van, melyek részben konfliktusokban vesznek részt, illetve aktív fegyverkezést folytatnak; közülük kiemelten a közkeleti és észak-afrikai országok. A fegyverexport-politika tehát a korábbi évekhez képest lazult.

Vizsgálatunk szerint e változás két tényezőre vezethető vissza. Egyrészt megfigyelhető egy külpolitikai hangsúlyváltás: Németország külpolitikai szerepvállalása és biztonságfelfogása egyre határozottabb, magabiztosabb, a fegyverexportot, mint eszközt, pedig e szempontoknak megfelelően immár merészebben alkalmazza. A szövetségesek, regionális szereplők fegyverekkel, hadianyagokkal történő megerősítését az új német hivatalos dokumentumok is megemlíti, és ezt a német politika a gyakorlatban is alkalmazza. E koncepcióba illeszkedik az észak-afrikai és közkeleti államok felé irányuló fegyverexport. A másik tényező a hadiipar szerepe, melynek termelése egyre növekszik, versenyképességének megőrzése nemcsak a vállalatok, hanem a német kormány érdeke is. A német hadiipar hazai és európai piac szűkössége miatt exportra szorul. A lazuló fegyverexport-politika tehát két szempontból magyarázható, azonban e szempontok szorosan összefüggenek egymással.

Végezetül az export kiváltására felmerül az európai védelmi piac élénkítése a védelmi integráció és a közös európai együttműködés által. Ezek az érvek azonban figyelmen kívül hagyják, hogy e lehetőségek az eltérő külpolitikai felfogás és gyakorlat miatt egyelőre korlátozottak, a politikai változások miatt pedig lassúak, nehézkesek.

A lazuló német fegyverexport-politika tendenciája az elkövetkező években is várhatóan folytatódni fog. A támadó fegyverek exportja etikai és morális szempontból kétségkívül mindig

kifogásolható lesz, ugyanakkor a politikán múlik, mennyire tudja meggyőzni a pacifista német társadalmat annak célszerűségéről.

FELHASZNÁLT IRODALOM

A Tanács 2008/944/KKBP közös álláspontja a katonai technológia és felszerelések kivitelének ellenőrzésére vonatkozó közös szabályok meghatározásáról. [online], 2008. december 8. Forrás: eur-lex.europa.eu [2018. 09. 06.]

A Tanács 428/2009/EK rendelete a kettős felhasználású termékek kivitelére, transzferjére, brókertevékenységére és tranzitjára vonatkozó közösségi ellenőrzési rendszer kialakításáról. [online], 2009. május 5, eur-lex.europa.eu [2018. 09. 06.]

Algerien. [online], Länderportraits, Bonn International Center for Conversion 12/2017, Forrás: ruestungsexport.info [2018. 09. 18.]

Altkanzler Schmidt fordert weniger Waffenexporte. [online], 2013. 11. 12., Forrás: spiegel.de [2018. 09. 25.]

ALTMAYER, Cyril: France to lead joint fighter jet program with Germany. [online], 2018. 06. 19. Forrás: reuters.com [2018. 09. 24.]

Az Európai Unióról szóló szerződés és az Európai Unió működéséről szóló szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata. 2012/C 326/01 [online], eur-lex.europa.eu [2018. 09. 06.]

Bericht der Bundesregierung über ihre Exportpolitik für konventionelle Rüstungsgüter im Jahre 2017. Rüstungsexportbericht 2017. [online], Bundesministerium für Wirtschaft und Energie, Berlin 2017, Forrás: bmwi.de [2018. 09. 05.]

Bericht der Bundesregierung über ihre Exportpolitik für konventionelle Rüstungsgüter im Jahre 2010. Rüstungsexportbericht 2010, [online], Forrás: waffenexporte.org [2018. 09. 09.]

Bericht der Bundesregierung über ihre Exportpolitik für konventionelle Rüstungsgüter im Jahre 2013. Rüstungsexportbericht 2013. [online], Bundesministerium für Wirtschaft und Energie, Berlin 2014. Forrás: bmwi.de [2018. 09. 18.]

BRÜGGMANN, Mathias: Katar wird größter Golf-Investor in Deutschland. [online], 2018. 09. 07., Forrás: handelsblatt.com [2018. 09. 18.]

BRZOSKA Michael: Neoliberale Rüstungsexportpolitik? Markt und Staat im globalen Rüstungsmarkt. [online], Wissenschaft & Frieden 2014-2, Forrás: wissenschaft-und-frieden.de [2018. 09. 19.]

BRZOSKA, Michael: Debating the future of the German arms industry, again. [online], SIPRI, 2014. 11. 07. Forrás: sipri.org [2018. 09.12.]

BRZOSKA, Michael: Rüstungsexportpolitik. In: Handbuch zur deutschen Außenpolitik, szerk. SCHMIDT, Siegmund, HELLMANN, Gunther, WOLF, Reinhard [Hrsg.], VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden, 2007

CAFIERO, Giorgio – WAGNER, Daniel: [Germany's Arms Sales and the Middle East](#). [online], Huffingtonpost, 2013. 08. 23., Forrás: huffingtonpost.com [2018. 09. 19.]

CONRAD, Naomi: [Germany's arms exports rise to 7,5 billion euros](#). [online], Deutsche Welle, 2016. 02. 19. Forrás: dw.com [2018. 09. 12.]

COPS, Diederik - DUQUET, Nils - GOURDIN, Gregory: [Towards Europeanized arms export controls? Comparing control systems in EU Member States](#). [online], Flemish Peace Institute, Brussels, 2017, Forrás: vlaamsvredesinstituut.eu [2018. 09. 07.]

[Deutsche panzer nach Saudi-Arabien?](#) [online], 1981. 01. 05. spiegel.de [2018. 09. 25.]

[Deutschlands Zukunft gestalten. Koalitionsvertrag zwischen CDU, CSU und SPD. Die Bundesregierung 2016](#). [online], Forrás: bundesregierung.de [2018. 09. 12.]

DOLL, Nikolaus – HEGMANN, Gerhard: [Rüstungskonzerne fordern klares Bekenntnis der Bundesregierung](#). [online], Die Welt, 2018. 09. 03. Forrás: [https://amp.welt.de] [2018. 09. 20.]

DOLL, Nikolaus: [Deutsche Industrie pocht auf Rüstungskontrolle durch EU](#). [online], 2017. 08. 10. Forrás: welt.de [2018. 09. 20.]

DOLL, Nikolaus: [Gabriels Rüstungsexport-Prüfer verärgern die Union](#). [online], Die Welt, 2016. 09. 20. Forrás: welt.de [2018. 09. 12.]

EBBIGHAUSEN, Rodion: [Deutsche Firmen profitieren von Korea-Konflikt](#). [online], Deutsche Welle, 2017. 03. 30. Forrás: dw.com [2018. 09. 12.]

EGERESI Zoltán: [Merre tovább? A német-török kapcsolatok a 2017-es német választás után](#). [online], Stratégiai Védelmi Kutatóközpont Elemzések 2017/24., Forrás: svkk.uni-nke.hu [2018. 11. 13.]

Egy békésebb világ eszközei. Fegyverzetellenőrzés, leszerelés és non-prolifерáció. Szerk. N. RÓZSA Erzsébet és PÉCZELI Anna, Osiris Kiadó – Magyar Külügyi Intézet, Bp., 2013.

ETL Alex: [Európai védelmi ipar napjainkban](#). [online], Szakmai Szemle, 2017. 2. szám, Forrás: knbsz.gov.hu [2018. 09. 19.]

FLEURANT, Aude - KUIMOVA Alexandra - TIAN, Nan - WEZEMAN, Peter D. - WEZEMAN, Siemon T.: [The SIPRI Top 100 Arms-producing and Military Services Companies, 2016](#), [online], SIPRI, 2017, Forrás: sipri.org [2018. 09. 07.]

FLEURANT, Aude - KUIMOVA Alexandra - TIAN, Nan - WEZEMAN, Peter D. - WEZEMAN, Siemon T.: [Trends in International Arms Transfers, 2017](#). [online], SIPRI, 2018. március, 2. Forrás: sipri.org [2018. 09. 09.]

[Fragen und Antworten zu Rüstungsexporten](#). [online], Bundesministerium für Wirtschaft und Energie, Forrás: bmwi.de [2018. 09. 08.]

FUCHS, Richard A.: [Das Panzer-Dilemma der Bundesregierung](#). [online], 2018. 01. 24. Forrás: dw.com [2018. 09. 18.]

GABAUER, Matthias – TRAUFFETTER, Gerald: [Frankreich droht Deutschland mit Ausstieg aus Kampffjet-Projekt](#). [online], 2018. 10. 26. Forrás: spiegel.de [2018. 12. 20.]

[Gemeinsame Stellungnahme des Bundesverbandes der Deutschen Industrie e. V. \[BDI\] und des Bundesverbandes der Deutschen Sicherheits- und Verteidigungsindustrie e. V. \[BDSV\]](#). [online], 2016. 10. 26., Forrás: bmwi.de [2018. 09. 19.]

GREBE, Jan – ROßNER, Sebastian: [Parlamentarische Kontrolle und Transparenz von Rüstungsexporten](#). [online], Bonn International Center for Conversion, 2013, Forrás: bicc.de [2018. 09. 05.]

GREBE, Jan: [Für eine Europäisierung der Rüstungsexportkontrolle](#). [online], Arbeitspapier Sicherheitspolitik, Nr. 4/2018, Bundesakademi für Sicherheitspolitik, Forrás: baks.bund.de [2018. 09. 20.]

GREBE, Jan: Kurzwechsel? [Deutsche Rüstungsexporte zwischen Transparenz und parlamentarischer Kontrolle](#). [online], Aus Politik und Zeitgeschichte, Bundeszentrale für politische Bildung, 64. évf. 35-37/2014, Forrás: bpb.de [2018. 09. 07.]

[Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland \[GG\]](#). [online], Forrás: buzer.de [2018. 09. 05.]

HEGMANN, Gerhard: [Rheinmetall träumt vom Comeback der Rüstung](#). [online], 2015. 03. 19., Forrás: welt.de [2018. 09. 19.]

HETTYEY András: [Ki az úr a házban? – A német külpolitikai döntéshozatal struktúrája](#). [online], Európai Tükör 2017/1. sz. Forrás: netk.uni-nke.hu [2018. 09. 05.]

HETTYEY András: [Különutas kezdeményezések: fordulat a német külpolitikában?](#) [online], Nemzet és Biztonság 2015/1. szám, Forrás: nemzetesbiztonsag.hu [2018. 09. 04.]

HETTYEY András: [Németország Közel-Kelet politikája érdekek és értékek útvesztőjében.](#) [online], Hadtudományi Szemle 2017. X. évfolyam 4. szám, Forrás: epa.oszk.hu [2018. 09. 18.]

[Indonesien.](#) [online], Länderportraits, Bonn International Center for Conversion, 12/2017, Forrás: ruestungsexport.info [2018. 09. 19.]

KRAUSE, Joachim: [Deutschlands Rolle im internationalen Handel mit konventionellen Waffen und Rüstungsgütern: Sind wir die „Waffenkammer der Welt“?](#) [online], SIRIUS – Zeitschrift für Strategische Analysen. 2018, 2. szám, Forrás: degruyter.com [2018. 09. 04.]

KRAUSE, Joachim: [Gibt es eine Merkel-Doktrin?](#) [online], Internationale Politik 1, Januar/Februar 2013. Forrás: zeitschrift-ip.dgap.org [2018. 09. 18.]

MAJOR, Claudia – MÖLLING, Christian: [End the Silence Over Germany's Defense Industry.](#) [online], Carnegie Endowment for International Peace, Europe, 2017. 11. 09. Forrás: carnegieeurope.eu [2018. 09.20.]

MAJOR, Claudia: [A Franco-German Defense Deal for Europe.](#) [online], Carnegie Endowment for International Peace, Europe, 2017. 05. 23., Forrás: carnegieeurope.eu [2018. 09. 24.]

MAULL, Hans W.: Deutschland als Zivilmacht. In: Handbuch zur deutschen Außenpolitik, szerk. SCHMIDT, Siegmund, HELLMANN, Gunther, WOLF, Reinhard [Hrsg.], VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden, 2007

[Merkel backs call to freeze arms exports to Saudi Arabia.](#) [online], 2018. 10. 27. Forrás: politico.eu [2018. 11. 14.]

[Milliardenschwere deutsche Rüstungsexporte an Länder der Jemen-Kriegsallianz.](#) [online], 2018. 02. 22. Forrás: dw.com [2018. 09. 18.]

[Mitglieder. Bundesverband der Deutschen Sicherheits- und Verteidigungsindustrie.](#) [online], Forrás: bdsv.eu [2018. 09. 19.]

MOLTMANN, Bernhard: [Deutsche Rüstungsexportpolitik. Widersprüche und Chancen der Veränderung.](#) [online], Rüstungsexporte, Wissenschaft und Frieden, 2012, Forrás: wissenschaft-und-frieden.de [2018. 09. 07.]

MONATH, Arthur: [Rüstungsexport ist rückläufig](#). [online], Der Tagesspiegel, 2018. 01. 26. Forrás: tagesspiegel.de [2018. 09. 18.]

[Mozgásba lendül a német hadiipar](#). [online], 2014. 09. 06. Forrás: kitekinto.hu [2018. 09. 19.]

MÖLLING, Christian: [Für eine sicherheitspolitische Begründung deutscher Rüstungsexporte](#). [online], Stiftung Wissenschaft und Politik, November 2013, Forrás: swp-berlin.org [2018. 09. 19.]

NÁDUDVARI Anna: [A 2017-es francia stratégiai felülvizsgálat értékelése](#). [online], Stratégiai Védelmi Kutatóközpont Elemzések 2018/12, Forrás: svkk.uni-nke.hu [2018. 11. 14.]

[Nem lelkész, hanem a haditechnika a török-amerikai viszály valódi oka](#). [online], Forrás: kitekinto.hu [2018. 09. 05.]

PAULY, Marcel – STEINMETZ, Vanessa: [Deutschlands Geschäft mit dem Krieg](#). [online], Spiegel Online, 2018. 01. 25. Forrás: spiegel.de [2018. 09. 12.]

[Politische Grundsätze der Bundesregierung für den Export von Kriegswaffen und sonstigen Rüstungsgütern](#). [online], Forrás: bmwi.de [2018. 09. 07.]

RON, James: [Human Rights Watch: Weapons Transfers and Violations of the Laws of War in Turkey](#). [online], 1995. november, Forrás: hrw.org [2018. 10. 24.]

[Saudi-Arabien will keine deutschen Waffen mehr kaufen](#). [online], 2017. 04. 30., Forrás: zeit.de [2018. 09. 18.]

[Seehofer attackiert Gabriel wegen Rüstung](#). [online], Der Tagesspiegel, 2014. 07. 27. Forrás: tagesspiegel.de [2018. 09. 12.]

SERR, Marcel: [Zur Geschichte der deutsch-israelischen Rüstungskooperation](#). [online], Aus Politik und Zeitgeschichte 6/2015, Forrás: bpb.de [2018. 09. 12.]

[Sicherheits- und Verteidigungspolitisches Meinungsbild in der Bundesrepublik Deutschland. Erste Ergebnisse der Bevölkerungsbefragung 2017](#). [online], Zentrum für Militärgeschichte und Sozialwissenschaften der Bundeswehr, Forrás: mgfa.de [2018. 11. 01.]

[SIPRI Arms Transfers Database](#). [online], Forrás: [https://www.sipri.org] [2018. 09. 26.]

[Strategiepapier der Bundesregierung zur Stärkung der Verteidigungsindustrie in Deutschland](#). [online], Die Bundesregierung, Berlin, 2015. 07. 08., Forrás: bdi.eu [2018. 09. 19.]

THRALL, Trevor – DOMINEY, Caroline: [Risky Business. The Role of Arms Sales in U.S. Foreign Policy](#). [online], Cato Institute, 2018. 03. 13. Forrás: object.cato.org [2018. 09. 19.]

[Union fordert deutsche Waffen für Saudi-Arabien](#). [online], Frankfurter Allgemeine Zeitung, 2015. 03. 07. Forrás: faz.net [2018. 09. 12.]

WEBER, Joachim: [Rolle rückwärts beim Export?](#) [online], Arbeitspapier Sicherheitspolitik, Nr. 12/2018, Bundesakademie für Sicherheitspolitik, Forrás: baks.bund.de [2018. 09. 19.]

[Weißbuch 2016 zur Sicherheitspolitik und zur Zukunft der Bundeswehr](#). [online], Bundesministerium der Verteidigung, Berlin 2016, bmvg.de [2018. 09. 19.]

WERKHÄUSER, Nina: [Waffengeschäfte versus Menschenrechte](#). [online], 2018. 02. 22. Forrás: dw.com [2018. 09. 18.]

WULF, Herbert: [Waffenhandel außer Kontrolle?](#) [online], Wissenschaft & Frieden 2012-4: Rüstung – Forschung und Industrie. Forrás: wissenschaft-und-frieden.de [2018. 09. 18.]